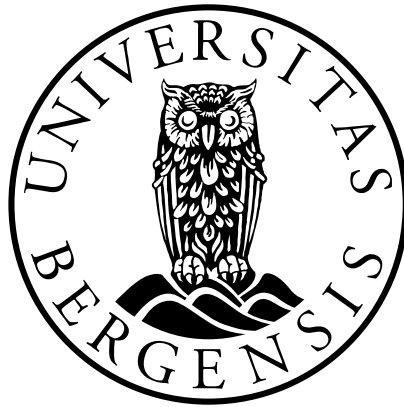

Voldtektsstraffebudet

*En todelt analyse av behovet for lovendring, og
hvordan et endringsbehov bør løses*

Kandidatnummer: 34

Antall ord: 14984

JUS399 Masteroppgave

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.mai 2022

Innholdsfortegnelse

1 Innledning	4
1.1 Introduksjon av teamet.....	4
1.2 Metode, avgrensninger og veien videre.....	6
2 Norsk rettsstilstand - Hva regnes som voldtekt etter § 291?	8
2.1 Generelt	8
2.2 Seksuell omgang	8
2.3 Vold eller truende atferd.....	9
2.3.1 Vold.....	9
2.3.2 Truende atferd	10
2.4 Bevisstløs eller av andre grunner er ute av stand til å motsette seg handlingen	11
2.4.1 Generelt	11
2.4.2 Bevisstløs	11
2.4.3 Ute av stand.....	12
2.4.4 Motsette seg handlingen.....	14
2.4.5 Samtykkeaspektet ved § 291 bokstav b).....	15
2.5 Seksuell omgang med seg selv eller andre.....	16
2.6 Hvilke tilfeller faller utenfor § 291?	17
2.6.1 Villfarelse om premissene for den seksuelle omgangen.....	17
2.6.2 Passivitet – Fra frykt til «freeze» tilstand	18
2.6.3 Verbal motsettelse.....	21
2.7 Rammes tilfellene av andre straffebud?.....	21
2.7.1 Grovt uaktsom voldtekt.....	22
2.7.2 Seksuell handling uten samtykke.....	22
3 Behov for lovendring?	26
3.1 Tre typetilfeller	26
3.2 Oppsummering så langt.....	28
3.3 Departementets syn.....	29
3.4 Internasjonale forpliktelser.....	30
3.5 Utgjør § 297 et tilstrekkelig vern?	31
3.6 Konklusjon	33
4 Komparativt utsyn: Frivillighetskrav eller utvidet negasjonskatalog?	34

4.1 Innledning	34
4.1.1 Samtykkebegrepet	34
4.2 Svensk rett	36
4.2.1 Krav til frivillighet kontra virksomt samtykke	36
4.2.2 Deltar frivilligt	37
4.2.3 Kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt	38
4.3 Engelsk rett	39
4.4 Resultatene fra komparasjonen	41
5 Konfrontasjon av norsk rett	43
5.1 Bakteppe for diskusjonen	43
5.1.1 Normativt perspektiv	43
5.1.2 Forutberegnelighet og klarhet – rettssikkerhet for tiltalte	44
5.1.3 Rettssikkerhet for fornærmede	47
6 Konklusjon	49
Litteraturliste	51

1 Innledning

1.1 Introduksjon av teamet

Voldtekt er et alvorlig og omfattende samfunnsproblem.¹ I 2021 ble det anmeldt 2581 voldtekter i Norge.² Det er imidlertid estimert at så mange som 8000-16000 personer opplever voldtekt eller voldtektsforsøk årlig.³ Det vil si at langt over halvparten av tilfellene aldri kommer inn i rettssystemet, og av anmeldte saker blir hele 80 % henlagt.⁴ Frifinnelsesprosenten er tre ganger så høy som ved andre lovbrudd, og det anslås at under 1 % av alle gjerningspersoner blir domfelt.⁵ At så få saker ender i fellende dom skyldes langt på vei at bevissituasjonen ved voldtekt er særskilt vanskelig.⁶ En undersøkelse fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress viser videre at 9,4 % av norske kvinner, og 1,1 % av norske menn blir utsatt for voldtekt i løpet av livet.⁷

Myndighetene ser alvorlig på disse tallene, og utarbeidet i 2019 en handlingsplan mot voldtekt som kartlegger forebygging, etterforskning, behandling i rettsapparatet og oppfølging av ofre og gjerningspersoner.⁸ Riksadvokaten har i tillegg uttrykt i sine mål for 2022 at alvorlige seksuallovbrudd skal prioriteres ved knapphet av ressurser ved etterforskning.⁹ Bekjempelse av voldtekt som samfunnsproblem krever alt fra sosiale initiativer som holdningsbygging fra tidlig skolealder til styrking av kompetansen om voldtekt i strafferettssystemet.¹⁰ Hva som utgjør et effektivt vern mot voldtekt er dermed sammensatt. Lovverket er likevel et naturlig startpunkt. Vi må etterstrebe et lovverk som dekker alle tilfeller av voldtekt, og som straffer overtredelsen

---

¹ NOU 2008: 4 s. 12.

² <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/strasak/2021/anmeldt-kriminalitet-strasak-2021.pdf> s. 18 [nedlastet 29.04.22].

³ NOU 2008: 4 s. 12.

⁴ Innst. 188 S (2017-2018) s. 1.

⁵ NOU 2008: 4 s. 12.

⁶ Innst. 188 S (2017-2018) s. 1.

⁷ Thoresen og Hjemdal (2014)

⁸ Handlingsplan mot voldtekt (2019-2022).

⁹ Rundskriv nr. 1/2022 s. 7.

¹⁰ Jacobsen (2019) s. 342.

på en adekvat måte. Utformingen og innholdet av straffeloven § 291 er dermed et sentralt virkemiddel for forebygging og bekjempelse av voldtekt i Norge.

Det normative bakteppet for hvordan voldtekt bør reguleres må ta utgangspunkt i hva voldtekt er, og hvorfor det anses som en alvorlig krenkelse. Frivillighet er det grunnleggende utgangspunkt for all seksuell kontakt mellom mennesker.¹¹ Seksuelle aktiviteter skal dermed ikke skje mot de involvertes vilje. Det er imidlertid ikke frivillighet som skaper skillet mellom sex og voldtekt etter strl. § 291 slik den er utformet i dag. I tillegg til manglende samtykke må den seksuelle omgangen blir skaffet til veie gjennom vold, truende atferd eller ved utnyttelse av en hjelpeløstilstand.¹² Amnesty International og FNs kvinnekomite har rettet sterk kritikk mot Norge med krav om innføring av en samtykkebasert voldtektslovgivning som et viktig tiltak for å bekjempe voldtekt og styrke rettsikkerheten til voldtekts ofre.¹³ Me-too kampanjen har videre skapt økt bevissthet rundt seksuelle overgrep, og satt utdaterte seksuelle normer på dagsorden.¹⁴ I juridisk teori er det tatt til ordet for at traumet av å ha blitt brukt som gjenstand for tilfredsstillelse av andres seksuelle behov, helt uten respekt for sin kroppslige autonomi først og fremst er grunnen til at voldtekt utgjør en alvorlig krenkelse.¹⁵ Dette rettsgodet er like fullt satt i fare ved ufrivillig sex om ikke omfatter vold, truende atferd eller utnyttelse av hjelpeløstilstand.

I takt med at både Sverige og Danmark de siste årene har innført en samtykkebasert voldtektslovgivning har debatten i Norge tilspisset seg.¹⁶ Sittende regjering i regi av Arbeiderpartiet og Senterpartiet har gitt lovnader om å fremme endringsforslag for Stortinget om innføring av et samtykkebasert voldtektsstraffebed i Norge.¹⁷ Om dette er riktig vei å gå for å styrke vernet av voldtekts ofre er det imidlertid delte meninger om.¹⁸ Målet med fremstillingen

---

¹¹ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 219.

¹² Jf. Straffeloven § 291 (1) bokstav a-c.

¹³ <https://amnesty.no/voldtekt/samtykkelov> [nedlastet 29.04.22], CEDAW/C/NOR/CO/8 para 24. b).

¹⁴ <https://snl.no/metoo> [nedlastet 30.04.22].

¹⁵ Asp (2010) s. 44.

¹⁶ SFS 2018:618, LOV nr 2208 af 29/12/2020, LBK nr 1851 af 20/09/2021.

¹⁷ Hurdalsplattformen, 2021-2025 s. 65.

¹⁸ Se Jacobsen (2019) s. 329.

er å vurdere hvorvidt det er behov for endring av voldtektsstraffebudet, for deretter å drøfte hvordan vi best kan løse et eventuelt endringsbehov.

1.2 Metode, avgrensninger og veien videre

Fremstillingen benytter tradisjonell juridisk metode for tolkning av rettsregler med de særtrekk som gjelder på strafferettens område.¹⁹ Et viktig metodisk utgangspunkt er Grunnloven § 96 og den europeiske menneskerettighetskonvensjonen art. 7 som fastsetter at ingen kan dømmes uten etter lov.²⁰ Kapittelet om seksuallovbrudd i straffeloven 1902 gjennomgikk en totalrevisjon i 2000.²¹ Revisjonen medførte at sentrale begreper skiftet navn, og voldtektsstraffebudet fikk et betydelig større anvendelsesområde. I 2005 ble dagens straffelov vedtatt, men dette medførte ingen endring i gjeldende rett hva gjelder dagens strl. § 291 som trådte i kraft 1. oktober 2015.²² Tidligere rettspraksis og forarbeider er derfor benyttet. I del 5 vil fremstillingen benytte komparativ metode ved analysen av svensk og engelsk voldtektsregulering.

Fremstillingen avgrenses mot behandling av de øvrige straffebudene i straffeloven kapittel 26 med unntak av strl. §§ 294 og 297 som er nødvendige for å trekke opp grensene for de tilfellene av ufrivillig seksuell omgang lovgivningen dekker i sin helhet. Heller ikke § 292 om minstestraft for voldtekt til samleie, eller § 293 om grov voldtekt vil bli gjenstand for behandling. Forsettskravet og beviskravet nevnes underveis i fremstillingen, men vil ikke bli omtalt for seg selv. Medvirkning og forsøk er videre uteblitt fordi det faller utenfor fremstillingens tema. Strafferammen i § 291 blir kort omtalt, men ellers avgrenses det mot andre straffeprosessuelle aspekter som straffeutmåling og straffesanksjoner. Hovedfokuset for redegjørelsen av norsk rettstilstand er gjerningsbeskrivelsen i § 291 og grensene mot § 297.

Fremstillingen har to hovedspørsmål. Det første er hvorvidt det er behov for endring av § 291. Det andre er hvordan vi kan løse et eventuelt endringsbehov i praksis ved hjelp av to ulike utformingsmodeller; et frivillighetsbasert voldtektsstraffebud eller utvidet bruk av

---

¹⁹ Nygaard (2004)

²⁰ Se også straffeloven § 14.

²¹ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 111, Lov om endringer i straffeloven mv., 11. august 2000 nr. 76 og Almindelig borgerlig Straffelov, 22. mai 1902 nr. 10.

²² Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 211.

samtykkenegerende omstendigheter. For å kartlegge behovet for lovendring må det først redegjøres for innholdet i strl. § 291 som gjøres under kapittel 2. Denne delen vil være relativt kort. Hovedfokuset vil ligge på bokstav b) fordi grensene for alternativets anvendelse er illustrerende for den neste delen av analysen, som blir å kartlegge hvilke tilfeller av ufrivillig sex som faller utenfor § 291, og om disse fanges opp av andre straffebud. Begrepet «ufrivillig» sikter i denne sammenhengen til seksuell omgang utført mot den ene partens vilje. Forholdet mellom frivillighets- og samtykkebegrepet vil bli omtalt nærmere i del 3. Deretter vil fremstillingen drøfte hvorvidt rettstilstanden aktualiserer behov for lovendring. I del 4 vil det utføres et komparativt utsyn gjennom en kort behandling av svensk og engelsk voldtektslovgivning som to eksempler på plausible rettslige konstruksjoner. I den avsluttende diskusjonen drøftes det i lys av grunnleggende strafferettslige verdier hvordan et endret norsk voldtektstraffebud bør utformes basert på funnene i det komparative utsynet.

2 Norsk rettstilstand - Hva regnes som voldtekt etter § 291?

2.1 Generelt

Voldtekt til seksuell omgang er regulert i straffeloven § 291 som lyder som følger:

Med fengsel inntil 10 år straffes den som

- a. skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd,
- b. har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller
- c. ved vold eller truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv

Bestemmelsen er ment å verne om seksuell selvbestemmelsesrett,²³ og dette er forsøkt sikret gjennom å positivt definere omstendigheter som negerer samtykke. Finnes det derimot et gyldig samtykke til den seksuelle omgangen er det ikke tale om voldtekt.²⁴ Straffebudet oppstiller tre likestilte handlingsalternativer som definerer voldtekt; den som a) «skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende atferd», b) har «seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner [er] ute av stand til å motsette seg handlingen», eller c) «ved vold eller truende atferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre handlinger som svarer til seksuell omgang med seg selv jf. § 291. For å gjøre seg skyldig i voldtekt § 291 må gjerningspersonen oppfylle skyldkravet herunder forsett om den straffbare handlingen i gjerningsbeskrivelsen, og forsett om at motparten ikke samtykket til handlingen.²⁵

2.2 Seksuell omgang

Straffeloven kapittel 26 inneholder tre grunnbegreper som favner om ulike seksuelle aktiviteter og reflekterer alvorlighetsgraden av en gitt seksualforbrytelse. Disse er «seksuell omgang», «seksuell handling» og «seksuell atferd». Seksuell omgang omfatter de mest inngripende type

---

²³ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 219

²⁴ Ot.prp.nr 28 (1999-2000) s. 26

²⁵ Strl. §§ 21 jf. 22.

handlinger. Begrepet grenser ned mot «seksuell handling» som vil bli nærmere drøftet under punkt 2.7.2, og nederst finner vi seksuell atferd som betegner mindre alvorlige handlinger av seksuell karakter. Under lovrevisjonen i år 2000 undergikk begrepene en språkmodernisering, men revisjonen medførte ikke endringer i meningsinnholdet.²⁶

«Seksuell omgang» omfatter analt og vaginalt samleie, men favner videre.²⁷ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) lister opp en rekke handlinger som omfattes av begrepet. Blant annet nevnes det innføring av gjenstander eller fingre i vagina eller endetarmsåpning, og samleielignende bevegelser mot blottet intime deler av kroppen. Slikking, suging og masturbering av en annens kjønnsorgan omfattes videre. Også masturbering av eget kjønnsorgan med utløsning i en annen munn eller ansikt er seksuell omgang i lovens forstand jf. s. 19. Det siste eksempelet viser at seksuell omgang ikke nødvendigvis må ligge nært samleie som typetilfelle, men at også graden av krenkelse har en rolle å spille i fastleggelsen av innholdet. Høyesterett har i senere tid formulert et vurderingstema basert på eksemplene fra forarbeidene. Grensedragningen må i følge HR-2017-968-A bero på en helhetsvurdering hvor momenter som graden av intimitet, intensitet, varighet, sammenheng, alder og aldersforskjell er relevante jf. avs. 50.

2.3 Vold eller truende atferd

2.3.1 Vold

Seksuell omgang skaffet til veie ved vold er første alternativ i § 291. «Vold» tilsier at det er tale om en fysisk maktanvendelse mot fornærmedes legeme for å overvinne motstand.²⁸ Voldsbegrepet i § 291 favner svært vidt, og omfatter alle grader av fysisk tvang, alt fra å holde offeret fast, til slag, spark, kvelertak og bruk av våpen.²⁹ Terskelen for voldsbruk er lav.³⁰ Rt. 1989 s. 979 er illustrerende. Her hadde en mann klemt sin 16 år gamle niese hardt inntil seg imens han dro ned buksesmekken hennes og førte to fingre inn i hennes vagina.³¹ Høyesterett

---

²⁶ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 211.

²⁷ Ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 14.

²⁸ Bratholm og Matningsdal (1995) s. 429.

²⁹ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 25.

³⁰ Se også Rt. 2014 s. 459.

³¹ Rt. 1989 s. 979 s. 979.

uttalte at handlingen måtte anses fremtvunget ved vold i lovens forstand. Det er avgjørende at voldsbruken er årsak til at den seksuelle omgangen finner sted.³²

2.3.2 Truende atferd

«Truende atferd» tilsier at opptreden til parten som ønsker å gjennomføre den seksuelle omgangen fremkaller frykt hos fornærmede.³³ Forarbeidene presiserer at det ikke er et krav at atferden fremkaller frykt for straffbare handlinger, det kan for eksempel også være tale om trusler om å sette ut rykter om fornærmede jf. Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 111. Forarbeidene påpeker videre at desto «mindre alvorlig trusselen er, desto mindre sannsynlig vil det [...] være at den har vært årsaken til den seksuelle omgangen» jf. s. 111. Etter gjeldende rett er det altså lite sannsynlig at trussel om å knuse en tallerken er årsak til at den seksuelle omgangen finner sted. I andre enden av skalaen vil trussel om å for eksempel rasere fornærmedes bolig klart falle innenfor. Grensedragningen beror på hva som rimeligvis vil kunne påvirke offerets handlingsvalg.³⁴

«Truende atferd» stiller etter sin ordlyd ikke krav til at truslene blir artikulert. Det vil være tilstrekkelig at det kommer til uttrykk gjennom kroppsspråk.³⁵ Her siktes det til bevegelser, mimikk, kroppsholdning eller blikk.³⁶ Å for eksempel slå knyttneven i sin egen hånd for å simulere voldsutøvelse, for å deretter peke på offeret vil kunne oppfattes like truende som å artikulere «jeg banker deg om du ikke lar meg gjennomføre». At offeret blir redd som følge av motpartens størrelse, muskelmasse eller utseende ellers er imidlertid ikke tilstrekkelig så fremst personen ikke opptrer objektivt truende.³⁷

---

³² Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 111.

³³ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 25.

³⁴ Jacobsen (2019) s. 98.

³⁵ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 25.

³⁶ Høgberg og Salomonsen (2013) s. 222

³⁷ Jacobsen (2019) s. 98.

2.4 Bevisstløs eller av andre grunner er ute av stand til å motsette seg handlingen

2.4.1 Generelt

Redegjørelsen av dette vilkåret vil være noe mer omfattende enn de øvrige vilkårene behandlet overfor. Grunnen til det er at utpenslingen spiller en stor rolle i å kartlegge hvilke tilfeller av ufrivillig sex som faller utenfor norsk lovgivning slik rettstilstanden er i dag.

Paragraf 291 bokstav b) fastsetter at den som har seksuell omgang med en person som er «bevisstløs» eller av «andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen» dømmes for voldtekt. Vilkaeret er ment å ramme tilfeller der fornærmede ikke får tatt stilling til den seksuelle omgangen overhodet, eller tilfeller der hun eller han ikke innehar den handlingskapasiteten som kreves for å vise motvilje.

Før revisjonen i 2000 var disse tilfellene regulert i et eget straffebud herunder § 193 i daværende straffelov av 1902.³⁸ Revisjonen skulle ikke innebære noen realitetsendring, men Høyesterett la i kjølvannet av denne opp til en skjerping av straffen for brudd på daværende § 193, hvor normalstraffenivået gikk fra ca. 5 måneder til 1,5 år.³⁹ Slike overtredelser hadde frem til da blitt sett på som en mindre krenkende handling enn hvis overgriperen fysisk tvang til seg seksuell omgang.⁴⁰

2.4.2 Bevisstløs

«Bevisstløs» tilsier etter sin ordlyd en tilstand hvor offeret ikke oppfatter omgivelsene rundt seg. Det vil typisk være tale om tilfeller der offeret er i koma, sover, er i tung rus eller har mistet bevisstheten på grunn av en medisinsk årsak.⁴¹ Felles for tilfellene av bevisstløshet er som ordlyden påpeker at offeret ikke er i stand til å motsette seg handlingen. Dersom offeret for

---

³⁸ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 216.

³⁹ Rt. 2000 s. 800, Rt.2002 s. 897 og Rt. 2002 s. 1288.

⁴⁰ Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) s. 111 andre spalte.

⁴¹ Ot.prp.nr.22 (2008-2009) s. 216.

eksempel har mistet bevisstheten på grunn av slag mot hodet er det mer naturlig å knytte tilfellet til § 291 alternativ a) dersom formålet med voldshandlingen var å oppnå den seksuelle omgangen.⁴² Grunnen til dette er at det først og fremst vil være volden som tillater gjerningspersonen å gjennomføre den seksuelle omgangen.

2.4.3 Ute av stand

Hovedforskjellen fra bevisstløshetsvilkåret er at offeret gjerne oppfatter hva som skjer, men ikke har kapasitet til å uttrykke sin motvilje. Ordlyden utelukker imidlertid ikke tilfeller der offeret ikke oppfatter situasjonen, eksempelvis ved høygradig utviklingshemning eller sterk rus.⁴³ Andre eksempler på tilfeller der vilkåret kommer til anvendelse er hvis fornærmede er lam, sterkt funksjonshemmet, eller at den psykiske eller fysiske motstandsevnen er svekket som følge av sykdom eller skade.⁴⁴ At vilkåret også omfatter svekkelse av psykisk motstandsevne kommer til uttrykk i Rt. 1993 s. 963.⁴⁵ Saken omhandlet en beruset kvinne som ble penetrert bakfra av domfelte i det hun lå på siden og kastet opp på grunn av fyllesyke. Høyesterett uttalte at «straffebudet må antas å ramme ikke bare den situasjon at fornærmede er fysisk forhindret å motsette seg den utuktige omgang, men også tilfelle hvor den psykiske evne til motstand er borte» jf. s. 964.

«Ute av stand» stiller krav til hva slags tilstand fornærmede var i på gjerningstidspunktet, og utgjør dermed årsaken til at personen ikke responderer på den måten loven krever dersom handlingen er uønsket. At ordlyden er tett knyttet opp mot bevisstløshetsvilkåret tyder på at vilkåret sikter til tilstander hvor fornærmede ikke har kontroll over seg selv. Å ha seksuell omgang med noen som ikke kan ta stilling til om han eller hun vil delta er klanderverdig nettopp fordi fornærmede i en slik situasjon ikke rår over sin egen seksuelle autonomi. «Ute av stand» skiller seg videre fra uttrykksmåter som «svekket kapasitet» eller «reduisert evne» og tilsier dermed at det må være tale om fullstendig manglende kapasitet til å motsette seg handlingen.⁴⁶

---

⁴² Jacobsen (2019) s. 180.

⁴³ Matningsdal (2017), Rt. 1961 s. 547, Rt. 1982 s. 578, Rt. 1983 s. 1345.

⁴⁴ Jacobsen (2019) s. 180.

⁴⁵ Se også Rt. 2003 s. 495, Rt. 2004 s. 357 og HR-2020-587-U avs. 21.

⁴⁶ Jacobsen (2019) s. 180.

Tolkningen finner støtte i forarbeidene hvor det blir uttalt at offeret er «helt ute av stand til å protestere eller sette seg til motverge».⁴⁷ Uttalelsen er riktig nok knyttet til «utnyttelse av noens bevisstløshet e.l.»⁴⁸, men kan bidra til å utpensle terskelen.

Det er videre lagt til grunn i rettspraksis at overraskelsestilfeller rammes av § 291.⁴⁹ I Rt. 2012 s. 60 kom Høyesterett til at tiltalte hadde gjort seg skyldig i overtredelse av § 192 bokstav b) som gjaldt voldtekt til seksuell omgang med noen som er ute av stand til å motsette seg handlingen, da han «førte en finger inn i fornærmedes vagina uten at hun rakk å avverge handlingen» jf. s. 60. I slike tilfeller er handlingskapasiteten til fornærmede intakt, men fordi handlingen kommer så brått på rekker ikke fornærmede å ta stilling til sin seksuelle selvbestemmelsesrett.

Spørsmålet som oppstår ved vurdering av om offeret var i en slik hjelpeløs tilstand som bokstav b) krever, er naturlig nok når terskelen er nådd. Når er fornærmede svekket i tilstrekkelig grad til å rammes av vilkåret? Rettstilstanden er uklar på dette punktet. Tilstandene som omfattes av vilkåret er utpreget graduelle fenomen. Å klarlegge grensedragningen er dermed en svært krevende øvelse. Forarbeidene gir i liten grad anvisning på rekkevidden av vilkåret. Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) som var sentral i relasjon til den nye straffeloven av 2005 inneholder kun en opplisting av mulige årsaker til at fornærmede vil være ute av stand til å motsette seg handlingen.⁵⁰ Heller ikke forarbeidene til revisjonen i 2000 er særlig informative på dette punktet. Her uttales det i kommentarene til strl. 1902 § 193 kun at «bestemmelsen viderefører gjerningsbeskrivelsen i straffeloven § 193 første ledd, og innebærer ingen realitetsendringer» jf. ot.prp. nr. 28 (1999-2000) s. 156. I de allmenne merknadene blir det presisert at voldtekt etter alternativ b) skal regnes som like straffverdig som etter alternativ a). Noen nærmere presisering av innholdet blir imidlertid ikke presentert.

---

⁴⁷ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 41.

⁴⁸ Ot.prp.nr. 28 (1999-2000) s. 41.

⁴⁹ Rt.2012 s. 60.

⁵⁰ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 438.

2.4.4 Motsette seg handlingen

Redegjørelsen over viser at offeret må mangle kapasiteten til å respondere på gjerningspersonens fremstøt for å være dekket av vilkåret.⁵¹ Hvordan gjerningspersonen går fram for å tilegne seg den seksuelle omgangen er dermed i mindre grad i fokus ved alternativ b). Fokuset ligger i større grad på trekk ved offerets tilstand.⁵² Hvordan fornærmede forholder seg til gjerningspersonens forsøk på gjennomføring av den seksuelle omgangen blir dermed et viktig moment ved vurderingen av om hun eller han befant seg i en slik hjelpsløstilstand som § 291 b) krever.

Det er særlig to tolkninger av ordlyden «motsette seg» som er aktuelle.⁵³ Den første tolkningen er å ytre sin motvilje gjennom å verbalt motsette seg handlingen, riste på hodet, gråte eller holde opp en hånd som et hinder. En slik type respons krever mindre av handlingskapasiteten til offeret, og legger man denne tolkningen til grunn vil terskelen for å innfri vilkåret være høy. Den andre mulige forståelsen av «motsette seg» er at offeret skal være i stand til å hindre at den seksuelle omgangen skjer. Dersom fornærmede fysisk motsetter seg handlingen for å avverge overgrepet må gjerningspersonen typisk måtte bruke makt for å gjennomføre den seksuelle omgangen. Da vil § 291 alternativ a) eventuelt aktualiseres. Her reises en annen problemstilling. Dersom handlingskapasiteten til fornærmede er til stede er det dermed en forutsetning for å bli vernet av § 291 at hun eller han fysisk forsøker å avverge at overgrepet blir gjennomført. Offeret må dermed framprovosere maktbruk fra gjerningspersonen for å bli omfattet av lovverket.⁵⁴ Denne problematikken vil fremstillingen komme tilbake til under kapittel 3.

Rettspraksis tyder på at det stilles krav til at fornærmede ikke evner å fysisk motsette seg handlingen for å bli omfattet av vilkåret. I Rt. 1993 s. 963 som omhandlet seksuell omgang med en beruset og fyllesyk kvinne uttalte byretten med tilslutning fra Høyesterett at «Hun var så fyllesyk at hun ikke orket å komme seg unna eller på tilstrekkelig måte gjøre fysisk motstand mot tiltalte. Hun må derfor i straffelovens forstand, jfr. § 193 første ledd, første straffalternativ, anses for å ha vært utelukket fra å motsette seg tiltaltes handlinger» jf. s. 964.

---

⁵¹ Se punkt 2.4.3

⁵² Høgberg og Salomonsen (2013) s. 223.

⁵³ Jacobsen (2019) s. 177

⁵⁴ Jacobsen (2019) s. 327.

At fornærmede verbalt eller med kroppsspråket uttrykker motvilje er derimot ikke tilstrekkelig for å hevde at hun eller han var i stand til å motsette seg handlingen. En slik forståelse harmoniserer med prejudikatet Rt. 1993 s. 1302 om at det ikke er tilstrekkelig at fornærmede sier nei til gjerningspersonen.⁵⁵ Hvis det kreves at fornærmede med en normal handlingskapasitet fysisk motsetter seg handlingen, er det naturlig i relasjon til bokstav b) andre alternativ at fornærmede er i stand til å respondere på en slik måte dersom tilfellet skal falle utenfor vilkårets anvendelse. «Andre grunner» stiller videre ingen krav til årsaken til den manglende handlingskapasiteten så fremst den passiviserer fornærmede i så stor grad at personen ikke kan gjøre reell fysisk motstand.

Redegjørelsen over viser at bokstav b) andre alternativ i liten grad har klare grenser for hvilke tilfeller som omfattes av loven, og hvilke som faller utenfor. En del av problematikken er at de ulike tilstandene som kan gi grunnlag for voldtekt etter § 291 er utpregede graduelle fenomen, og er i stor grad både situasjons- og personbetinget. I forsøket på å trekke opp noen grenser for § 291 b) sin anvendelse kan det påpekes at fornærmede må befinne seg i en tilstand som medfører at hun eller han ikke makter å sette seg fysisk til motverge mot den seksuelle omgangen. En beruset person som makter å si nei eller vri seg unna, men ikke å dytte gjerningspersonen vekk vil dermed fortsatt blir vernet av bokstav b).⁵⁶ Hva slags tilstand fornærmede befinner seg i er uten betydning. Det er hvorvidt tilstanden svekker handlingskapasiteten til fornærmede i den grad at den fysiske motstandsevnen blir borte som blir avgjørende.

2.4.5 Samtykkespektet ved § 291 bokstav b)

Som nevnt innledningsvis i redegjørelsen utelukker samtykke at det er tale om voldtekt. Utgangspunktet er det samme etter bokstav b). Det ligger innenfor menneskets selvbestemmelsesrett å ha sex under forhold som dekkes av § 291 b) så fremst begge parter samtykker.⁵⁷ Et fellestrekk for tilfellene som rammes av alternativet er imidlertid at fornærmede

---

⁵⁵ Rt. 1993 s. 1302.

⁵⁶ Rt. 1993 s. 963.

⁵⁷ Høgberg og Salomonsen (2013) s. 224.

ikke er i stand til å gi uttrykk for sin vilje. Det vil dermed i liten grad være rom for å hevde at fornærmede samtykket til handlingen.

Et spørsmål som oppstår i den forbindelse er om fornærmedes samtykke i bevisstilstand kan benyttes av gjerningspersonen etter at bevisstløsheten eller annen hjelpesløstilstand har inntrådt. Svaret på dette er nei.⁵⁸ Rt. 2003 s. 687 problematiserer imidlertid dette utgangspunktet. Saken omhandlet frivillig seksuell omgang mellom to parter, men hvor tiltalte hadde fortsatt samleiet etter at kvinnen hadde sovnet. Høyesterett kom til at tilfellet ikke omfattes av § 291 bokstav b), og skilte seg fra utgangspunktet fordi den seksuelle omgangen var påbegynt før søvnen inntrådte. Dersom gjerningspersonen imidlertid utfører mer inngripende handlinger etter partneren har sovnet vil det være straffbart etter § 291 b).⁵⁹

Avgjørelsen ble fulgt opp i en lagmannsrettsdom fra 2017 som kom til det samme resultatet som i Høyesterett til tross for at tiltalte i tillegg til å fortsette den seksuelle omgangen, hadde filmet fornærmede etter at hun hadde sovnet. Dommen ble avsagt med dissens hvor flertallet la vekt på at tiltalte ikke hadde utført mer inngripende handlinger etter søvnen hadde inntrådt, mens mindretallet la vekt på at den påfølgende filmingen gjorde at den totale krenkelsen mot fornærmede var mer omfattende enn saksforholdet i Rt. 2003 s. 687.⁶⁰ De to dommene kan tas til inntekt for at «mer inngripende handlinger» kun gjelder handlinger av fysisk seksuell karakter. LG-2017-97435 reiser imidlertid et spørsmål av stor praktisk betydning i lys av dagens omfattende bruk av mobilkamera og sosiale media.

2.5 Seksuell omgang med seg selv eller andre

Bokstav c) omfatter tilfeller hvor gjerningspersonen ikke er involvert i de seksuelle aktivitetene selv, men får fornærmede til å ha seksuell omgang med seg selv eller andre. Alternativet bygger videre på tvangsmidlene i alternativ a). Vold eller truende atferd må dermed være årsaken til at den seksuelle omgangen finner sted. Et eksempel finner vi i Rt. 2003 s. 1455. Her hadde fornærmede under trussel om vold blitt tvunget til å føre steiner og pinner inn i sin egen skjede.

---

⁵⁸ Matningsdal (2016) s. 192.

⁵⁹ Rt. 2003 s. 687 avsnitt 17.

⁶⁰ LG-2017-97435.

Ettersom gjerningspersonen ikke fysisk er involvert i den seksuelle omgangen kan overgrepet skje på avstand, for eksempel gjennom telefon eller over internett.⁶¹ Gjerningspersonen kan også tvinge fornærmede til å ha seksuell omgang med andre. I Rt. 2004 s. 252 hadde tiltalte truet C med at førstnevnte skulle sloss med han ved bruk av kniv dersom C ikke lot seg suge av B i tiltaltes nærvær.⁶² I et slikt tilfelle vil både B og C være ofre for voldtekt etter alternativ c).⁶³

2.6 Hvilke tilfeller faller utenfor § 291?

Med redegjørelsen av gjeldende rett som bakteppe vil fremstillingen i det følgende drøfte hvilke typetilfeller av ufrivillig seksuell omgang som faller utenfor § 291 b). Det er særlig tre typetilfeller som er aktuelle å behandle nærmere. Disse er villfarelse om premissene for den seksuelle omgangen, verbal motsettelse og passivitet på grunn av frykt.

2.6.1 Villfarelse om premissene for den seksuelle omgangen

Villfarelse handler om at den ene partens oppfatning av premissene for å delta i den seksuelle omgangen ikke stemmer med virkeligheten. Å lure noen til å delta i seksuell omgang de ellers ikke ville deltatt i er i varierende grad klanderverdig. Et eksempel kan være at A later som han er en rik forretningsmann, og sier at han skal ta med B på reiser over hele verden. B går derfor til sengs med A. Sistnevnte har imidlertid ingen penger, og det derfor blir ingen reiser. Det kan være klanderverdig å lure eller mislede noen, men dette er ikke straffbart i seg selv.

For det første passer tilfellet dårlig med ordlyden i bokstav b) andre alternativ. Selv om B ikke hadde gått til sengs med A hvis hun visste at han ikke var en rik forretningsmann var hun i fysisk stand til å motsette seg den seksuelle omgangen. «Ute av stand til å motsette handlingen» tilsier dermed at det er avgjørende om man kunne motsette seg den seksuelle omgangen i seg selv, uavhengig av hvem motparten er.⁶⁴ Når en møter nye mennesker, og velger å gå til sengs med dem, er det en risiko for at den de utgjør seg for å være ikke stemmer med virkeligheten.

---

⁶¹ HR-2017-1282-A.

⁶² Rt. 2004 s. 252 avsnitt 8.

⁶³ Matningsdal (2016) s. 194.

⁶⁴ Jacobsen, (2019) s. 223.

Det er gode grunner for at slike tilfeller faller utenfor § 291. Begge partene har i et slikt tilfelle full råderett over egen seksuell autonomi, og utøver denne retten. Misoppfatning av personlige egenskaper ved motparten faller dermed klart utenfor ordlyden, og kan heller ikke sies å være ufrivillig sex.

At det ikke er av betydning hvem motparten er så fremst det er mulig å motsette seg seksuell omgang i seg selv, gjør at også personforveksling faller utenfor ordlyden i § 291 bokstav b). Tolkningen støttes av at straffeloven 1902 hadde et alternativ i § 194 om «underfundig atferd» som rammet personforvekslingstilfeller, men det ble ikke regnet som voldtekt.⁶⁵ Denne bestemmelsen ble ikke videreført til straffeloven 2005.

En sak fra lagmannsretten er illustrerende for typetilfellet. Her hadde B våknet av at det lå en mann bak henne, og forsøkte å trenge inn i henne bakfra. Hun gikk ut ifra at det var C som lå bak henne, og motsatte seg dermed ikke handlingen. Etter 10-15 minutter med analt samleie oppdaget hun at det ikke var C hun hadde sex med. Hun skrek dermed, og tiltalte forsvant.⁶⁶ Et annet illustrerende eksempel er et tilfelle der A og B har en seksuell relasjon, og trekker seg tilbake på et rom på et nachspiel for å ha samleie. A skal til å penetrere B bakfra da han sier han har glemt kondomet i stuen, og forlater rommet. Deretter kommer kompisen hans inn i det mørke rommet og penetrerer B bakfra. Hun merker etter kort tid at noe ikke stemmer og trekker seg unna.

2.6.2 Passivitet – Fra frykt til «freeze»-tilstand

Fenomenet innebærer at offeret ikke makter å gjøre fysisk motstand når vedkommende opplever at sine intime grenser blir overskredet. Tilstanden beskrives gjerne som en følelse av intens frykt, og at kroppens innsatsevne dermed blir lammet.⁶⁷ Dette er en fysiologisk reaksjon på en oppfattet faresituasjon hvor frykten setter kroppen i alarmberedskap for å være i stand til å håndtere situasjonen. Fenomenet er kjent som fight-or-flight-or-freeze, og beskrives som en forsvarsmekanisme for å takle en oppfattet farlig situasjon.⁶⁸ Et eksempel kan være at A og B

---

⁶⁵ Lasson (1849) s. 109-210.

⁶⁶ LE-1997-303.

⁶⁷ <https://snl.no/frykt> [lastet ned 21.03.22 kl 13.11].

⁶⁸ Jacobsen, (2019) s. 217.

tar følge hjem fra en fest. A spør om å få overnatte hos B. B lar A overnatte, men presiserer at hun ikke ønsker seksuell kontakt med A, noe han godtar. De legger seg i sengen. De kysser litt, før B sier hun vil sove og snur seg med ryggen til A. A penetrerer deretter B bakfra. B fylles av en intens frykt fordi A ikke respekterer hennes grenser, og får ikke kontakt med kroppen. Hun forholder seg dermed passiv mens A gjennomfører samleiet.

Et slikt tilfelle passer med ordlyden i § 291 bokstav b) andre alternativ. Fornærmede går inn i en slags angsttilstand hvor kroppen er lammet og handlingskapasiteten dermed er borte. En kan derfor si at hun er ute av stand til å motsette seg den seksuelle omgangen. I praksis faller imidlertid slike tilfeller utenfor § 291 sin anvendelse. Et første problem med dagens rettsstilstand er at frykttilstanden til offeret må være så sterk at personen totalt mangler handlingskapasitet til å yte motstand.⁶⁹ Grensedragningen mellom nervøsitet og engstelse på den ene siden og alvorlig lammende frykt på den andre blir dermed avgjørende for om vilkåret er innfridd. Det holder dermed ikke at fornærmede er redd for konsekvensene av å yte motstand, selv om hun eller han kan bevege seg.

Et annet problem er bevissituasjonen. En «freeze»-tilstand vil som regel oppfattes som passivitet utad. Musklene fryser til, kroppen blir stiv, og pusten forstyrres uten at det finnes noe fasit på hvordan kroppen reagerer når en blir redd.⁷⁰ De psykologiske og fysiologiske prosessene som skjer kan dermed være vanskelig å oppfatte utad, og kan lett forveksles med andre ikke-alvorlige tilstander. For eksempel trenger ikke passivitet å bety at personen er redd. Årsaken kan også være at hun eller han syns det er komfortabelt at motparten tar styringen. Det er dermed vanskelig å bevise at fornærmede har vært i en slik alvorlig frykttilstand som loven krever, og i neste rekke om gjerningspersonen hadde forsett om det jf. strl. § 22. Konsekvensen er at freeze-tilfellene i praksis faller utenfor lovens anvendelse. Det finnes imidlertid en sak fra Høyesterett hvor redsel og angst hos fornærmede var en del av grunnlaget for domfellelse. I Rt. 2004 s. 357 hadde tiltalte låst bildørene etter at kvinnen hadde satt seg inn, løftet henne inn i baksetet, dratt ned klærne hennes og ført sine fingre inn i skjeden. Tiltalte hadde ropt «nei, nei» flere ganger, men maktet ikke å gjøre fysisk motstand fordi hun var sterkt rammet av angst. Deretter klarte fornærmede ved en kraftanstrengelse å løpe derfra.⁷¹

---

⁶⁹ Se punkt 2.4.3.

⁷⁰ <https://snl.no/frykt> [lastet ned 21.03.22 kl.14.04]

⁷¹ Rt. 2004 s. 357 avsnitt 24.

Dommen gir støtte for at alvorlig frykt kan gi grunnlag for voldtekt. Saksforholdet skiller seg imidlertid fra eksempelet overfor på flere punkter. For det første ble gjerningspersonen dømt for brudd på § 193 første ledd slik den var utformet før den nye straffeloven av 2005 ble vedtatt, og gjaldt den som skaffer seg seksuell omgang ved misbruk av stilling.⁷² For det andre bar hendelsen preg av både frihetsberøvelse og fysisk tvang ved at gjerningspersonen forgrep seg på kvinnen i sin egen bil med låste dører, og brukte makt ved å løfte henne bak i bilen og legge henne ned. Han opptrådte dermed på en måte som er objektivt fryktinngytende. Dette skiller seg fra fryseksempelet overfor fordi det først og fremst er forhold ved fornærmede som utløser fryktreaksjonen i eksempelet, og ikke det faktum at gjerningspersonen har opptrådt på en objektivt truende eller voldsom måte.

Det er for øvrig klart at fornærmede i Rt. 2004 s. 357 var i stand til å motsette seg handlingen da hun ved kraftanstrengelse fikk dyttet gjerningspersonen til side og kommet seg unna. Handlingen ville dermed ikke blitt rammet av dagens § 291 bokstav b) fordi hun var i stand til å fysisk motsette seg handlingen. Til tross for at dommen viser Høyesteretts vilje til å legge vekt på angstreaksjoner som grunnlag for at fornærmede ikke gjør motstand mot handlingen er det en lang vei å gå mellom Rt. 2004 s. 357 og fellende dom for voldtekt etter dagens § 291 basert på frysreaksjon hos fornærmede.

Redegjørelsen overfor viser at det er særlig tre punkter som gjør at frystilfellene faller utenfor lovens anvendelse i praksis, til tross for at tilstanden teoretisk sett dekkes av ordlyden «ute av stand til å motsette seg handlingen» jf. § 291 bokstav b). For det første er frysreaksjon noe som i liten eller ingen grad kommer til fysisk uttrykk utover passivitet hos offeret. Bevismessig er dermed svært vanskelig å legge til grunn at fornærmede var i en slik tilstand. For det andre er frystilstanden lite anerkjent og underkommunisert som reaksjonsmønster i rettsapparatet.⁷³ Til slutt er fenomenet så utpreget graduert at det er en vanskelig øvelse å avgrense rekkevidden av vilkåret i denne sammenhengen.

---

⁷² LOV-1902-05-22-10, § 193 (1).

⁷³ Jacobsen (2019) s. 217.

2.6.3 Verbal motsettelse

Tidligere drøftelse viser at loven krever at fornærmede fysisk motsetter seg den seksuelle omgangen så fremst hun eller han ikke befinner seg i en hjelpeløstilstand, og gjerningspersonen ikke utøver vold eller truende atferd. Å si nei til den seksuelle omgangen er dermed ikke tilstrekkelig for å bli vernet av § 291. Dette utgangspunktet er fastsatt i Rt. 1993 s. 1302. Saken omhandlet tiltale for brudd på daværende strl. § 192, hvor tiltalte A hevdet at lagmannsretten hadde lagt feil forståelse av straffebedet til grunn. Fornærmede hadde gjentatte ganger sagt «nei, nei» uten at tiltalte hadde respondert på dette. Høyesterett uttalte i den forbindelse at verbalt uttrykk for at seksuell omgang ikke ønskes, ikke er tilstrekkelig dersom det ikke foreligger kvalifisert tvang.⁷⁴ Dommen var enstemmig og må sies å være et prejudikat.

2.7 Rammes tilfellene av andre straffebed?

Før drøftelsen kan bevege seg over til spørsmålet om det er behov for endring av § 291 må det vurderes hvorvidt andre straffebed tetter de nevnte hullene i voldtektsstraffebedet. I dette ligger både spørsmål om handlingene er straffbare etter andre straffebed, og om disse utgjør et effektivt vern av ofre for seksuelle overgrep som faller utenfor § 291. Det er spesielt § 294 om grovt uaktsom voldtekt, og § 297 om seksuell handling uten samtykke som er relevante for fremstillingen. Begrunnelsen er at fremstillingen gjelder spørsmål om innføring av samtykke som konstituerende element i § 291. Samtykkeaspektet er derimot ikke relevant når det kommer til straffebed hvor andre hensyn begrunner lovgivningen, for eksempel voldtekt av barn etter § 299 og misbruk av overmaktsforhold jf. § 295. I slike tilfeller vil ikke handlingene til gjerningspersonen kunne forsvares med henvisning til samtykke fra den andre parten. Den videre fremstillingen vil dermed begrenses til behandling av § 294 og § 297.

---

⁷⁴ Rt. 1993 s. 1302 s. 1304.

2.7.1 Grovt uaktsom voldtekt

Grovt uaktsom voldtekt er regulert i § 294. Bestemmelsen senker skyldkravet fra forsett til grov uaktsomhet, men inneholder ingen objektiv gjerningsbeskrivelse.⁷⁵ Den objektive gjerningsbeskrivelsen i § 291 må dermed være oppfylt for at § 294 kommer til anvendelse. Av den grunn kommer ikke § 294 ofrene til unnsetning når de har blitt utsatt for handlinger som beskrevet under punkt 2.6.1 til 2.6.3. Endring i § 291 er dermed en forutsetning for at § 294 vil ha betydning for tilfellene beskrevet ovenfor. Paragraf 294 vil dermed få underordnet betydning for den videre drøftelsen.

Bestemmelsen bidrar imidlertid til et bredere vern av voldtekts ofre i de tilfellene det kan bevises at offeret sov eller på annen måte ikke kunne motsette seg handlingen, men det ikke kan bevises at dette var klart for gjerningspersonen. Et eksempel kan hentes fra HR-2018-568-A. Her hadde tiltalte A kommet uinvitert til en leilighet hvor hans venninne C og fornærmede lå og sov. Tiltalte hadde funnet fornærmede sovende og gjennomført et vaginalt samleie med henne. Da hun våknet forsøkte hun å dytte han vekk, og hun kom seg ut av sengen like etter.⁷⁶ Retten mente det ikke kunne bevises at A regnet det som overveiende sannsynlig at fornærmede sov, men at «denne feilbedømmelsen skyldes grov uaktsomhet fra hans side» jf. avsnitt 13.

2.7.2 Seksuell handling uten samtykke

Et spørsmål som oppstår er om § 297 om seksuell handling uten samtykke dekker de typetilfellene som redegjort overfor. Bestemmelsen fastsetter at «[m]ed bot eller fengsel inntil 1 år straffes den som foretar seksuell handling med noen som ikke har samtykket i det».

Ordlyden tilsier at det er tale om berøring av intime deler av kroppen. I forarbeidene blir beføling av kjønnsorganer eller bryster brukt som eksempler.⁷⁷ Begrepet utgjør nivået under «seksuell omgang», noe som tilsier at seksuell handling gjelder berøring av lavere grad av intimitet, intensitet eller varighet enn seksuell omgang.

---

⁷⁵ Jf. straffeloven § 291 jf. § 22, § 294 jf. § 23.

⁷⁶ HR-2018-568-A avsnitt 12

⁷⁷ NOU 1997:23 Seksuallovbrudd s. 13

Et klart skille finnes imidlertid ikke. Avgrensingsproblematikken er nevnt i forarbeidene hvor det uttales at det «[A]vgjørende for om det foreligger masturbasjon eller beføling av kjønnsorganene, er antakelig om bevegelsene er av en viss intensitet».⁷⁸ Rt. 1986 s. 794 og Rt. 1951 s. 726 blir brukt som eksempler på grensedragningen. I førstnevnte dom ble det ansett som utuktig omgang at domfelte masturberte fornærmede ved å «bevege hånden mange ganger utenpå hennes kjønnsorgan» jf. s. 796. Seksuell handling vil dermed typisk omfatte berøring av seksualiserte deler av kroppen som bryster eller rumpe, og kortvarig berøring av kjønnsorgan som ikke bærer preg av masturbasjon.

«Uten samtykke» tilsier at handlingen blir begått mot fornærmedes vilje. Det vil altså mangle en viljeserklæring fra fornærmede som tilsier at personen aksepterer at handlingen blir gjennomført. «Samtykke» setter imidlertid ingen skranker for hvordan fornærmedes vilje kan komme til uttrykk. Forarbeidene gir heller ingen anvisning på hvordan vilkåret skal forstås. Rettspraksis kan imidlertid bidra til utpensling av vilkårets innhold.

I HR-2021-1438-A ble en 50 år gammel mann dømt for å ha kysset og befølt sin stedatters bryster, og strøket henne på låret og i skrittet. Ved vurderingen om det forelå samtykke la Høyesterett med henvisning til lagmannsrettens begrunnelse vekt på at stedatteren sa «nei» da tiltalte gikk fra å stryke henne på armen til å beføle hennes bryster, og at hun ble redd, og deretter begynte å gråte.⁷⁹ Det ble også lagt vekt på at domfelte ikke hadde noen grunn til å tro at fornærmede så på han som noe annet enn morens kjæreste og omsorgsperson for henne.⁸⁰ Disse forholdene ga «klar støtte til at tiltalte forsto at handlingene var uønsket».⁸¹ Dommen gir imidlertid ingen generell uttalelse om hva som vil kvalifisere til et samtykke.

Mangel på samtykke er et fellestrekk ved de typetilfellene som faller utenfor dagens § 291. Redegjørelsen viser at dersom det kommer klart fram for gjerningspersonen at fornærmede ikke ønsket handlingen vil den kunne falle innenfor § 297. Både villfaringsstilfeller, passivitet på grunn av frykt og verbal motsettelse vil dermed kunne fanges opp av § 297 så fremst det kan bevises at det var klart for tiltalte at fornærmede ikke samtykket til handlingen. Det finnes flere

---

⁷⁸ NOU 1997:23 Seksuallovbrudd s. 13

⁷⁹ HR-2021-1438-A avsnitt 15.

⁸⁰ LG-2020-85947.

⁸¹ LG-2020-85947.

eksempler på at retten nedsubsumerer til § 297 i de tilfellene hvor det har forekommet seksuell omgang, men hvor det ikke kan vises til vold, trusler eller en hjelpesløstilstand.⁸² Ingen slike tilfeller har blitt behandlet i Høyesterett, men det finnes flere tilfeller fra lagmannsretten.

I LF-2018-76465 ble en 71 år gammel mann dømt for seksuell handling uten samtykke etter § 297 i det han strøk hånden sin over fornærmedes bryst, for deretter å føre hånden sin ned i trusen hennes og «fingre» henne ved å både stryke over vaginaen hennes flere ganger, og ved å stikke pekefingeren sin inn og ut av skjeden.⁸³ Retten mente det var troverdig at hun ble fullstendig overrumplet av tiltaltes handling da de var i nær familierelasjon, og det ikke hadde vært noen seksuell foranledning verken fra hans eller hennes side som tilsa at utspillet hans kunne forventes. Hun ble derfor lammet av frykt og maktet ikke å forsøke å komme seg unna. Retten mente at det faktum at hun ba han holde opp flere ganger, samtidig som hun bøyde seg unna da han forsøkte å kysse henne ga klar beskjed til tiltalte om at hun ikke samtykket.

I LA-2021-91046 ble en 23 år gammel mann dømt for å ha penetrert fornærmedes vagina med sin penis uten hennes samtykke. Handlingen skjedde i hans leilighet hvor han skal ha kledd av fornærmede mens hun sov, og hun skal ha våknet i det han forsøkte å penetrere henne. Han fortsatte samleiet selv da hun våknet ba han stoppe. Retten bemerket at «selv om det utvilsomt gjelder seksuell omgang, vil forholdet omfattes av straffeloven § 297 hvor det ikke foreligger alternative straffebestemmelser».⁸⁴ Det var videre klart at fornærmede ikke hadde samtykket til den seksuelle omgangen da hun tydelig avviste han gjentakende hele kvelden i forveien, og da hun våknet til at han forsøkte å ha sex med henne. Retten gikk deretter videre til å begrunne hvorfor § 291 ikke var aktuell i det foreliggende tilfellet:⁸⁵

«fordi tiltalte ikke brukte vold eller truende atferd for å skaffe seg den seksuelle omgangen, og det kan ikke utelukkes at fornærmede var delvis våken og kunne motsette seg den seksuelle omgangen, noe hun også gjorde ved å si nei og dytte tiltalte bort».

---

⁸² Straffeloven § 291 alternativ a) og b).

⁸³ LF-2018-76465.

⁸⁴ LA-2021-91046.

⁸⁵ LA-2021-91046.

Dommen illustrerer godt den normative problemstillingen vi står overfor ved diskusjon av en eventuell lovendring. Etter forfatterens syn bør en person som gråter, sier nei eller på annen måte tydelig viser at den seksuelle omgangen er uønsket bli vernet på lik linje som for eksempel jenta i Rt. 1989 s. 979 som gjorde det samme, bare at hennes overgriper også klemte henne hardt inntil seg før han stakk to fingre inn i hennes vagina.⁸⁶ Knyttet opp mot tilfellet i LA-2021-91046 kan det virke urimelig at tiltalte ikke ble dømt for voldtekt, fordi han ikke brukte vold da han forsettlig gjennomførte samleiet mot fornærmedes vilje.

---

⁸⁶ Rt. 1989 s. 979.

3 Behov for lovendring?

Redegjørelsen overfor viser at det er flere typetilfeller av ufrivillig seksuell omgang som faller utenfor § 291. Innenfor hvert typetilfelle er det riktig nok et gradsspekter av situasjoner som går fra det mindre til det mer klanderverdige. I den videre fremstillingen vil oppgaven drøfte hvorvidt de tre typetilfellene aktualiserer behov for endring av § 291 sett i lys av Norges internasjonale forpliktelser.

3.1 Tre typetilfeller

Når det gjelder villfarelse om premissene for den seksuelle omgangen er det personforvekslingstilfellene som aktualiserer behovet for endring av lovverket. Til forskjell fra villfarelse om personlige egenskaper ved motparten kan det argumenteres for at fornærmede ved personforveksling ikke har noen reell mulighet til å verne om sin seksuelle autonomi til tross for at fornærmede innehar normal handlingskapasitet til å motsette seg handlingen. Tilfellet kan i stor grad sammenlignes med overraskelsestilfeller som er behandlet overfor.⁸⁷ Også her er handlingskapasiteten til offeret intakt, men personen får ingen anledning til å utøve retten til å motsette seg det seksuelle framstøtet. En stor del av menneskers seksuelle autonomi er å velge selv hvem de skal ha sex med. Ved personforveksling får ikke offeret denne muligheten, og stiller seg således i en annen og betraktelig mer graverende kategori enn villfarelse om motpartens egenskaper eller intensjoner. Dette er et viktig argument for at slike tilfeller bør omfattes av § 291, og at det dermed kreves en endring av straffebudet.

Ved passivitet på grunn redsel eller en frys-reaksjon ligger problematikken særlig ved bevissituasjonen. Fra et juridisk standpunkt er det likevel klart at en gjerningsperson som forstår at motparten ikke yter motstand på grunn av frykt er sterkt å klandre for å gjennomføre handlingen. Studier viser videre at seksuelle overgrep uten bruk av vold eller trusler også gir sterkt nedsatt livskvalitet hos offeret i mange tilfeller i lange perioder av livet.⁸⁸ Dette er blant annet fordi det er ikke først og fremst såret etter et slag, eller blåmerket fra å bli holdt rundt håndleddet som utgjør traumet ved seksuelle overgrep. Petter Asp beskriver det godt, og jeg

---

⁸⁷ Se punkt 2.4.3.

⁸⁸ Möller, Söndergaard og Helström (2017) s. 935

støtter meg til hans synspunkt her: Det er traumet av å ha blitt brukt som gjenstand for tilfredsstillelse av andres seksuelle behov, helt uten respekt for sin kroppslige autonomi som gjør at voldtekt er galt.⁸⁹ Våre intime soner er kroppens aller mest private og sårbare, og den kroppslige autonomien er særlig viktig her. Dette utgjør vektige argumenter for at slike tilfeller bør rammes av strl. § 291.

Det kan videre stilles spørsmål ved kunnskapsgrunlaget i rettsapparatet om reaksjonsmønstrene til personer som opplever å få sine innerste intime grenser overskredet mot sin vilje. Den allmennaksepterte normalreaksjonen ved overgrep er som kjent aktiv motstand, noe som også kommer implisitt til uttrykk i § 291 bokstav b). Forskning indikerer imidlertid at frysreaksjonen er en minst like vanlig reaksjon på en alvorlig trussel. I en studie fra 2017 rapporterte 7 av 10 kvinner «extreme immobility» under overgrepet, mens 8 av 10 rapporterte «significant fear during the sexual assault».⁹⁰ Studien ble gjennomført ved intervjuer av 298 kvinner som hadde besøkt voldtektsmottaket innen en måned etter av overgrepet hadde funnet sted.⁹¹

Utfordringen ved å kriminalisere verbal motsettelse er videre at ytringen ikke alltid reflekterer om den seksuelle omgangen ender med å utføres mot noens vilje eller ikke. I tilfeller hvor fornærmede tydelig og gjentakende motsetter seg handlingen verbalt er det liten tvil om at gjerningspersonen er klar over at han eller hun gjennomfører den seksuelle omgangen mot fornærmedes vilje. Imidlertid finnes det flere grensetilfeller som utfordrer en eventuell strafferettslig regulering av verbal motsettelse. I et tilfelle der den ene parten først sier nei, men etter en stund likevel deltar aktivt i de seksuelle aktivitetene kan det ikke være tale om at den seksuelle omgangen er gjennomført mot en av partenes vilje. Å ombestemme seg inngår i den positive seksuelle autonomien.

Et mellomtilfelle som kaster lys over problematikken er hvor B avviser det seksuelle framstøtet verbalt, men A fortsetter likevel å intensivere sitt fremstøt, og gjennomfører den seksuelle omgangen ved for eksempel å trekke ned B sitt undertøy og penetrere henne bakfra. Sistnevnte gjør ingen fysisk motstand, og motsetter seg heller ikke handlingen verbalt igjen. Situasjonen

---

⁸⁹ Asp, «Sex och samtycke» s. 44

⁹⁰ Möller, Söndergaard og Helström (2017) s. 935.

⁹¹ Möller, Söndergaard og Helström (2017) s. 1

kan på den ene siden oppfattes som at B har ombestemt seg. På den andre siden kan det være at B blir svært redd av As opptreden og mangel på respekt for hennes nei, og forholder seg passiv for å forhindre et eventuelt basketak. Rettstilstanden slik den er i dag legger ansvaret for denne tvetydige situasjonen på fornærmede fordi hennes handlingskapasitet er intakt.⁹²

Spørsmålet er hva som burde forventes av partene i slik situasjon. På den ene siden er det opp til hver enkelt å kommunisere sine ønsker og behov for å bli hørt. En kan dermed argumentere for at det er rimelig å forvente at fornærmede i nevnte eksempel gjør ytterligere tiltak for å ytre sin motvilje. På den andre siden virker det urimelig at en person som gjentatt og bestemt motsetter seg handlingen verbalt ikke skal vernes av § 291. I et slikt tilfelle vil det stå helt klart for gjerningspersonen at fornærmede ikke ønsket den seksuelle omgangen. I tillegg vil en slik endring kunne gi et sterkere vern av personer som er i grenseland for å være omfattet av «ute av stand» vilkåret, men som uttrykker sin motvilje verbalt.⁹³

3.2 Oppsummering så langt

Felles for tilfellene som aktualiserer behov for lovendring er at det er tydelig for gjerningspersonen at det seksuelle omgangen er uønsket, og at sistnevnte likevel gjennomfører handlingen mot fornærmedes vilje. Tilfellene krenker altså fornærmedes negative seksuelle autonomi samtidig som gjerningspersonen utviser kvalifisert skyld og klander. Klanderverdigheten av handlingen knytter seg her ikke til et volds- eller trusselselement, men til gjerningspersonens totale mangel på respekt for fornærmedes seksuelle autonomi, og i flere tilfeller direkte avvisning. Forarbeidene gir støtte for dette synspunktet hvor departementet uttaler at «dersom det først kan bevises at den seksuelle omgangen skjedde uten samtykke om at den tiltalte har utvist tilstrekkelig skyld i forhold til dette, er dette klart straffeverdig».⁹⁴

---

⁹² Se punkt 2.4.3.

⁹³ Rt. 2006 s. 1392.

⁹⁴ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 221.

3.3 Departementets syn

Det kan videre argumenteres for § 291 skaper et fokus som ikke reflekterer de seksuelle normene som samfunnet og rettsordenen forsøker å legge opp til, nemlig at all seksuell aktivitet mellom to eller flere parter skal være frivillig. I forbindelse med spørsmål om internasjonale forpliktelser oppstilte krav til et samtykkebasert voldtektstraffebud, ble det i ot.prp.nr. 22 (2008-2009) uttalt følgende:⁹⁵

«Departementet slutter seg til det selvsagte og grunnleggende utgangspunktet om at all seksuell kontakt skal være basert på frivillighet. Dette er verdier som må vernes av straffelovgivningen. Straffebestemmelsene om seksuallovbrudd må gi en effektiv beskyttelse mot seksuelle overgrep. Dette betyr likevel ikke at alle tilfeller av seksuell omgang uten reelt samtykke må defineres som voldtekt».

Det er dermed enighet om utgangspunktet. Oppfatningen var imidlertid at mange av tilfellene som falt utenfor § 291 ble plukket opp av andre straffebud i strl. § 26, og at rettssikkerheten til ofre for seksuelle overgrep dermed var tilstrekkelig ivaretatt. Departementet var på den andre siden klar over at det fantes en «restkategori» av tilfeller som falt utenfor hvor det blant annet blir nevnt verbal protest til den seksuelle omgangen.⁹⁶ Det ble imidlertid lagt til grunn at en lovendring ville ha en liten praktisk betydning for disse tilfellene særlig på grunn av bevisproblematikken. I tillegg ble det av flertallet i straffelovutvalget reist bekymring for at en lovregulering hvor samtykkekravet ble mer fremhevet, ville føre til større fokus på offerets handlemåte før og under den seksuelle omgangen, og ville legge press på fornærmede om å gi klart uttrykk for sin vilje. Flertallet mente at dette kunne bidra til å svekke rettsvernet til voldtektsofre. Det ble i lys av de overnevnte synspunktene derfor ikke forslått å endre eller utvide § 291 på daværende tidspunkt.⁹⁷

Hvor tungtveiende det sistnevnte argumentet er kan imidlertid diskuteres. Offerets handlemåte er allerede et sentralt tema ved vurderingen særlig på grunn av samtykkespørsmålet,⁹⁸ men også

---

⁹⁵ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 219

⁹⁶ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 221.

⁹⁷ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 221.

⁹⁸ Jacobsen (2019) s. 170.

fordi vurderingen av tilstanden til fornærmede etter § 291 b) krever en sensur av hvordan offeret opptrådte i situasjonen for å avdekke hva tilstanden gjorde fornærmede i stand til å gjøre.

3.4 Internasjonale forpliktelser

Diskusjonen om internasjonale forpliktelser oppstiller krav til et samtykkebasert voldtektsstraffebud ble aktualisert etter at Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) avsa dom i saken *M.C mot Bulgaria* i 2003. Saken omhandlet en 14 år gammel jente som hevdet seg voldtatt av to menn. Bulgarske myndigheter henla saken etter at de ikke fant bevis på at jenta hadde ytet fysisk motstand. I saken ble statens plikt til å sikre vern mot tortur og umenneskelig behandling etter Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) art. 3 og retten til privatliv etter art. 8 gjenstand for vurdering i relasjon til vern av voldtekts ofre generelt. EMD uttalte blant annet følgende:⁹⁹

«In accordance with contemporary standards and trends in that area, the member states' positive obligations under Articles 3 and 8 of the Convention must be seen as *requiring the penalisation and effective prosecution of any non-consensual sexual act, including in the absence of physical resistance by the victim*».

Dersom en skulle tolke EMDs uttalelse som et krav om at den nasjonale lovgivningen må kriminalisere og straffeforfølge sex uten samtykke som voldtekt kunne en tatt til ordet for at § 291 ikke er i tråd med EMK. «Any non-consensual sexual act» kan imidlertid ikke tolkes som en henvisning til voldtekt isolert, og at uttalelsen dermed ikke stiller krav til hvordan voldtektsstraffebudet skal utformes.¹⁰⁰ Dette var også departementets konklusjon, og kom derfor til at dommen ikke oppstilte noe krav til endring i norsk lov.¹⁰¹

Flere menneskerettighetsorgan har videre tatt til ordet for at Istanbulkonvensjonen vedtatt i 2011, og ratifisert i Norge i 2017 stiller mer spesifikke krav til den norske lovgivningen.¹⁰² I

---

⁹⁹ *M.C mot Bulgaria* avsnitt 166.

¹⁰⁰ Asp (2010) s. 234, Jacobsen (2019) s. 41.

¹⁰¹ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s 217.

¹⁰² Prop. 66 S (2016-2017), Innst. 301 S (2016-2017), vedtak på Stortinget 703 (2017).

artikkel 36 i konvensjonen heter det blant annet at «Parties shall take the necessary legislative or other measures to ensure that the following intentional conducts are criminalised:

- a) Engaging in non-consensual vaginal, anal or oral penetration of a sexual nature of the body of another person with any bodily part or object;”

United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW) har basert på denne formuleringen tatt til ordet for at Norge bør endre § 291 slik at samtykke blir det konstituerende elementet.¹⁰³ Både *FN sin konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP)*, *FN sin barnekomité* og *Amnesty International* har sluttet seg til denne kritikken.¹⁰⁴ Departementet har for sin del lagt til grunn at Norge oppfyller kravene Istanbulkonvensjonen stiller til lovverket.¹⁰⁵ Flere teoretikere har stilt seg bak denne konklusjonen med begrunnelse om kravet i art. 36 i Istanbul-konvensjonen ikke skal tolkes som krav til utformingen av voldtektsbestemmelsen, men lovverket som en helhet.¹⁰⁶

3.5 Utgjør § 297 et tilstrekkelig vern?

Redegjørelsen under punkt 2.7.2 viser at seksuell omgang uten samtykke er kriminalisert, og subsumeres ved § 297. Spørsmålet som oppstår er om § 297 utgjør et effektivt vern for de som blir utsatt for seksuell omgang uten samtykke. Det er flere punkter som kan diskuteres i den forbindelse. For det første passer ordlyden i § 297 dårlig med overgrepet offeret har blitt utsatt for. «Seksuell handling» er som tidligere nevnt ment å ramme mindre intime og intense seksuelle berøringer slik som beføling av bryster eller korte berøringer av kjønnsorgan.¹⁰⁷ Ordlyden reflekterer dermed i liten grad handlingene ofre for penetrasjon eller masturbasjon blir utsatt for. Ordlyden er dermed i liten grad dekkende rent språklig sett.

For det andre er det en utfordring at bestemmelsen ikke reflekterer klanderverdigheten av handlingen som er begått når det er tale om seksuell omgang. Rettspraksis og juridisk teori kan tolkes i samme retning. I de overnevnte lagmannsrettsdommene blir det henvist til straffelovens

---

¹⁰³ CEDAW/C/NOR/CO/8 para 24. b)

¹⁰⁴ CRC/C/NOR/CO/5-6 punkt 17.

¹⁰⁵ Prop. 66 S (2016-2017) s. 24.

¹⁰⁶ Jacobsen og Aasen (2019).

¹⁰⁷ NOU 1997:23 Seksuallovbrudd s. 13.

lovkommentar som presiserer at § 297 kan anvendes i tilfeller som ikke rammes av § 291. Matningsdal skriver:¹⁰⁸ «Løsningen er opplagt, idet vilkåret for straff etter § 297 er overoppfyllt i et slikt tilfelle». Tolkningen kan tas til inntekt for at straffeverdigheten av seksuell omgang uten samtykke ligger over vilkåret i § 297, men at det finnes ikke alternativer å straffe gjerningspersonen etter. En kan ta til ordet for at bruken av § 297 som eneste straffalternativ bagatelliserer overgrep som innebærer seksuell omgang. Ofre for seksuelle overgrep melder blant annet om nedsatt livskvalitet, depresjon og angst også i de tilfellene som ikke har omfattet bruk av vold eller truende atferd.¹⁰⁹ Å bli utsatt for seksuell omgang mot sin vilje kan altså få alvorlige konsekvenser for offeret, som ikke reflekteres gjennom ordlyden i § 297.

Strafferammen skal videre reflektere alvorligheten av en gitt overtredelse. Det kan i den forbindelse påpekes at strafferammen i § 297 er inntil 1 år sammenlignet med strafferammen § 291 som er inntil 10 år. En kan argumentere for at strafferammen i § 297 viser at bestemmelsen ikke er ment å ramme seksuell omgang, men langt mindre alvorlige seksuelle overtredelser. Som retten i LA-2021-91046 skriver: «[d]en seksuelle omgangen i denne saken har objektivt sett klare likhetstrekk med de såkalte «sovevoldtekter», som rammes av de langt mer alvorlige bestemmelsene i straffeloven § 291 og § 292». Det er bekymringsverdig at seksuelle overgrep med objektivt store likhetstrekk har et sprik i øvre strafferamme på 9 år, særlig med tanke på konsekvensene seksuell omgang mot sin vilje har for offeret.

Det er likevel viktig å understreke at det bør gis en høyere straff til gjerningspersoner som i tillegg til å utsette fornærmede for et seksuelt overgrep, bruker vold eller trusler for å oppnå den. Graden av klander knyttet til ulike handlinger vil naturligvis variere ut ifra handlingens karakter. At det finnes mer klanderverdige seksuelle overgrep kan imidlertid neppe forsvare det betydelige spriket mellom strafferammene i §§ 291 og 297 sett i lys av at redegjørelsen over viser eksempler på det kan være svært små marginer som skiller tilfeller som faller innenfor og utenfor § 291.

Bruken av § 297 ved seksuell omgang uten samtykke bærer etter mitt syn preg av å være en nødløsning i mangel på et mer adekvat straffebud for slike overgrep. Verken ordlyden eller strafferammen reflekterer handlingenes karakter eller klanderverdigheten av den. I lys av

---

¹⁰⁸ LF-2018-76465, LA-2021-91046, se også ot.prp nr 22 (2008-2009) s. 222.

¹⁰⁹ Handlingsplan mot voldtekt (2019-2022) s. 17.

drøftelsen overfor utgjør straffeloven § 297 ikke et effektivt vern av ofre for ufrivillig seksuell omgang som ikke innebærer omstendigheter nevnt i § 291 a)-c).

3.6 Konklusjon

Redegjørelsen overfor har vist at § 291 ikke dekker flere tilfeller av ufrivillig seksuell omgang. Konklusjonen til departementet blir etter mitt syn for enkel særlig sett i lys av det utilstrekkelige vernet § 297 gir til ofre for seksuell omgang uten samtykke.¹¹⁰ At Istanbul-konvensjonen ikke oppstiller et spesifikt krav til utformingen av voldtektsbestemmelsen bør ikke tas til inntekt for at lovgivningen er tilstrekkelig. Den bør i motsetning tolkes som et uttrykt behov for å forsterke rettssikkerheten til kvinner og unge jenter.¹¹¹ Dette med sterk støtte fra flere FN-organer.¹¹²

En ytterligere konsekvens at utformingen av § 291 slik den er i dag er at tilfeller der fornærmede forholder passiv eller avviser handlingen verbalt ikke blir vernet av straffebudet med mindre de fysisk motsetter seg handlingen, og på den måten blir forpliktet til å fremtvinge et voldselement fra gjerningspersonen.¹¹³ Fornærmede risikerer dermed å måtte påføre seg selv flere krenkelser for å bli vernet av straffebudet. Det er derfor behov for endring av § 291 for å sikre vern av ofre for ufrivillig seksuell omgang på en adekvat og rettferdig måte. At det er behov for endring er sittende regjering på sin side enige i, og det blir interessant å følge med på hvilken anbefaling straffelovutvalget vil komme med i sin utredning ved utgangen av 2022.

---

¹¹⁰ Se punkt 3.5

¹¹¹ Prop. 66 S (2016-2017), Innst. 301 S (2016-2017), vedtak på Stortinget 703 (2017).

¹¹² CEDAW/C/NOR/CO/8 para 24. B), CRC/CNOR/CO/5-6.

¹¹³ Jacobsen (2019) s. 328.

4 Komparativt utsyn: Frivillighetskrav eller utvidet negasjonskatalog?

4.1 Innledning

Spørsmålet som deretter oppstår er hvordan endringsbehovet kan løses i praksis. For å svare på dette vil fremstillingen i det følgende drøfte to alternative tilnærmelser som plausible rettslige konstruksjoner for en endring av § 291: frivillighetskrav eller utvidet negasjonskatalog. Sistnevnte vil si å utvide listen av samtykkenegerende omstendigheter i § 291 slik at flere tilfeller av ufrivillig sex vil rammes av straffebudet. Drøftelsen vil utføres på bakgrunn av en redegjørelse av svensk og engelsk rettstilstand som to eksempler på slike rettslige konstruksjoner.

4.1.1 Samtykkebegrepet

Samtykke betegnes gjerne som en positiv viljeserklæring som kan komme til uttrykk gjennom ord eller handling. Dette kan være alt fra et «ja», et nikk, «tommel opp» osv., og betegnes som et faktisk samtykke.¹¹⁴ For å ha rettslig betydning er det imidlertid avgjørende at samtykket er gyldig, eller det som gjerne kalles virksomt samtykke.¹¹⁵ Dette innebærer at samtykke må oppfylle nærmere krav for å kunne tillegges rettslig relevans.¹¹⁶ Det er for eksempel klart at et samtykke til seksuell omgang fremtvunget ved trussel om vold ikke er straffefriende.¹¹⁷ I tillegg må samtykket foreligge på gjerningstidspunktet,¹¹⁸ være avgitt,¹¹⁹ dekke den aktuelle handlingen,¹²⁰ og være avgitt av en samtykkekompetent person. Det må i tillegg være informert

---

¹¹⁴ Jacobsen (2019) s. 128.

¹¹⁵ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 219.

¹¹⁶ Jacobsen (2019) s. 128.

¹¹⁷ NOU 1997: 23 s. 47.

¹¹⁸ Andenæs, Rieber-Mohn og Sæther (2016) s. 205.

¹¹⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 219-220.

¹²⁰ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 220.

om relevante forhold, og sentrale forutsetninger for samtykket kan ikke ha falt bort.¹²¹ Samtykket kan heller ikke ha blitt trukket tilbake.

Samtykke til sex kan videre komme til uttrykk på mange ulike måter, og det kan ikke være tale om et formkrav. Grunnen til det er at det avgjørende er om handlingen er gjort mot den ene partens vilje. Er den ikke det, skal den heller ikke straffes. Listen av uttrykk for samtykke er dermed langt fra uttømmende, og kan følgelig skape en uklar rettstilstand i form av at det vil være utfordrende å definere på forhånd hvilke ord, handlinger eller omstendigheter som taler for eller mot at det er gitt samtykke. Dette har potensielle negative virkninger både for innbyggerne som har krav på forutberegnelighet, og for retten som skal påse at like saker blir behandlet likt.

Et annet spørsmål er hvordan man skal forholde seg til passivitet som samtykke i seksuelle relasjoner. I lys av diskusjonen overfor kan dette være særs problematisk i og med at passivitet synes å være et utbredt reaksjonsmønster blant ofre for overgrep som uttrykk for redsel og motvilje,¹²² men det kan heller ikke utelukkes at kan være uttrykk for samtykke i andre tilfeller. Et tredje spørsmål er hvordan kravet til et informert samtykke kan forenes med for eksempel villfarelse om motpartens egenskaper eller intensjoner som premiss for den seksuelle omgangen. Som drøftet under punkt 2.1.6 er det gode grunner for at slike tilfeller ikke bør anses som voldtekt.

Fremstillingen vil i det følgende forsøke å belyse de nevnte utfordringene gjennom å redegjøre for hvordan Sverige har løst disse. Samtidig vil der være interessent for vår egen pågående debatt å få et innblikk i hvordan den samtykkebaserte voldtektsbestemmelsen fungerer i Sverige.

---

¹²¹ Jacobsen (2019) s. 133.

¹²² Möller, Söndergaard og Helström (2017) s. 935.

4.2 Svensk rett

I 2018 ble det vedtatt et samtykkebasert voldtektsstraffebud i Sverige som trådte i kraft 1.juli samme år.¹²³ Før dette var lovgivningen basert på samtykkenegerende omstendigheter slik som i Norge. Målet med den nye reguleringen var å øke vernet av ofre for seksuelle overgrep ved at flere typetilfeller skulle falle innenfor voldtektsbestemmelsen, og dermed øke antall domfellelser.¹²⁴ Samtidig var håpet at reguleringen skulle ha en normgivende effekt på befolkningen.

I den nye § 1 i brottsbalken kapittel 6 straffes den som gjennomfører et samleie eller annen seksuell handling med en person som «inte deltar frivilligt». Vurderingen av om vilkåret er innfridd beror på om frivillighet har kommet til uttrykk gjennom «ord, handling eller på annat sätt». Etter § 1 andre ledd kan en person aldri anses å delta frivillig dersom det foreligger samtykkenegerende omstendigheter som vold, trusler, utnyttelse av hjelpsløstilstand eller avhengighetsforhold.¹²⁵

4.2.1 Krav til frivillighet kontra virksomt samtykke

At ordlyden «deltar frivilligt» er valgt overfor «samtykket til» er ikke tilfeldig. Forarbeidene presiserer nemlig at frivillighetsvilkåret i 6 kap. 1 § ikke stemmer fullstendig overens med det alminnelige samtykkebegrepet i strafferetten som er lovfestet i 24 kap. 7 § Brottsbalken. Virksomt samtykke krever som tidligere nevnt at samtykkegivende person har innsikt i relevante forhold, noe som ikke alltid vil være tilfellet ved seksuelt samkvem.¹²⁶ Forarbeidene trekker blant annet frem villfarelse om lovnad om kjærlighetsrelasjon, å utgi seg for å være en kjent person eller løgn om påvist kjønns sykdom, og presiserer at slike omstendigheter ikke bør

---

¹²³ Prop. 2017/18:177 s. 72.

¹²⁴ Prop. 2017/18:177 s. 93.

¹²⁶ Prop. 2017/18:177 s. 30.

gi grunnlag for straffeansvar.¹²⁷ Det er derimot lagt til grunn i rettspraksis at personforveksling rammes av 6 kap. 1 §.¹²⁸

Forarbeidene viser at samtykkebegrepet i 6 kap. 1 § har et snevrere innhold enn det lovfestede strafferettslige samtykkebegrepet som ellers benyttes i svensk strafferett.¹²⁹ Hvorvidt en har innsikt i alle relevante forhold som utgjør grunnlaget for å delta eller om sentrale forutsetninger faller bort er ikke av betydning for om en «deltar frivilligt». En kan dermed tenke seg at begrepet begrenses til utøvelsen av den seksuelle og kroppslige autonomien. Hva som mer konkret skiller de to begrepene fra hverandre fremstår imidlertid ikke tydelig. Jeg skal komme tilbake til dette skillet under punkt 4.4.

4.2.2 Deltar frivilligt

Vilkåret tilsier at det er straffbart å skaffe seg seksuell omgang med en person mot hans eller hennes vilje, men gir ingen nærmere anvisning på begrepets innhold. I forarbeidene til loven ble det diskutert hvorvidt vilkåret skulle omfatte et krav om at valget om å delta frivillig må komme til uttrykk.¹³⁰ Regjeringen kom imidlertid til at det ikke kunne oppstilles et slikt krav. Begrunnelsen var at en kan risikere at frivillig sex blir straffeforfulgt fordi den ene parten ikke ga uttrykk for sin frivillige deltakelse. Et slikt vilkår ville heller ikke nå opp til de krav som stilles til klarhet og forutberegnelighet ved strafferettslig lovgivning.¹³¹

Et annet poeng som Sveriges advokatsamfund påpekte er hvilke krav som skulle stilles til samtykke ved overgang mellom ulike seksuelle aktiviteter, og hvordan en ny seksuell handling eventuelt defineres.¹³² Utfordringen ble ikke mindre av at lovgiver konkluderte med at en person ikke har ansvar for verken å tydelig uttrykke sin motvilje eller vilje til seksuell omgang

---

¹²⁷ Prop. 2017/18:177 s. 31.

¹²⁸ RH-2019-25.

¹²⁹ 24 kap. 7 § Brottsbalken.

¹³⁰ Prop. 2017/18:177 s. 29.

¹³¹ Prop. 2017/18:177 s. 29.

¹³² Prop. 2017/18:177 s. 29.

etter den nye voldtektsbestemmelsen.¹³³ Dette betyr for eksempel at passivitet både kan være et uttrykk for samtykke,¹³⁴ men også mangel på samtykke. Det kan argumenteres for at passivitet dermed ikke vil ha noen bevisverdi alene.

4.2.3 Kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt

Hvorvidt en person har deltatt frivillig eller ikke skal videre bedømmes ut ifra om frivilligheten har «kommit till uttryck genom ord eller handling eller på annat sätt» jf. 6 kap. 1 §. Ordlyden tilsier at det ikke er noen formkrav til hvordan et samtykke kan komme til uttrykk. Forarbeidene presiserer at fornærmedes atferd i form av hva som har blitt uttrykt før og under den seksuelle omgangen bør være en sentral og avgjørende del ved vurderingen om det foreligger straffeansvar.¹³⁵ Personens indre innstilling til den seksuelle omgangen er uten betydning for frivillighetsvilkåret så fremt dette ikke blir uttrykt. I motsatt fall ville ikke motparten ha noen måte å beskytte seg på dersom fornærmede kan komme i etterkant å si at samleiet var uønsket til tross for at hun ga uttrykk for at hun deltok frivillig i situasjonen. «Tjatsex» blir for eksempel brukt i forarbeidene på typetilfelle som aldri kan anses som voldtekt.¹³⁶

Det var videre ikke ønskelig ifølge regjeringen å skape noen legaldefinisjon av frivillig deltakelse jf. Prop. 2017/18:177 s. 34. Når vilkåret er innfridd må være opp til retten til hvert enkelt tilfelle. Det oppstilles videre et ansvar for den initiativtakende part for å påse at motparten vil delta i de seksuelle aktivitetene dersom sistnevnte forholder seg passiv eller gir miksede signaler. Dette medfører imidlertid ikke at passivitet ikke kan anses som samtykke dersom også andre forhold tilsier at personen deltok frivillig jf. s. 34

Siden den nye lovbestemmelsen ble vedtatt i juli 2018 har Hovrätten (tilsvarende lagmannsretten i Norge) behandlet to saker hvor frivillighetsvilkåret kom på spissen. I NJA 2019 s. 668 ble tiltalte dømt for grovt uaktsom voldtekt. Fornærmede hadde våknet av at tiltalte

---

¹³³ Prop. 2017/18:177 s. 32

¹³⁴ RH- RH-2019-25.

¹³⁵ Prop. 2017/18:177 s. 31

¹³⁶ Prop. 2017/18:177 s. 33

tok henne på brystene, og stakk fingrene sine inn i hennes skjede. Deretter skal han ha fjernet hennes undertøy og penetrert fornærmede bakfra mens hun lå på magen med ansiktet bort fra han. Hun forholdt seg passiv under hele seansen. Hovrätten uttalte at vurderingen av om frivilligheten har kommet til uttrykk¹³⁷

«måste anses innebära att utrymmet för att bedöma en ren passivitet som uttryck för ett val att delta i en sexuell handling är begränsat. Bedömningen av om deltagandet har varit frivilligt eller inte ska grundas på situationen i dess helhet».

Hovrätten la avgjørende vekt på at fornærmede hadde forholdt seg passiv under hele seansen samtidig som hun også hadde sagt i fra på forhånd at hun ikke ville ha sex med tiltalte.¹³⁸ Tiltalte ble ikke hørt med at hun hadde hjulpet han med å ta av seg trusene som han hevdet i sitt forsvar. Dette ble sett på som usannsynlig, og fornærmedes forklaring ble lagt til grunn for vurderingen på dette punktet. Hovrätten begrunnet det med at fornærmede hadde forklart seg konsistent, klart og sammenhengende uten noen motsigelser, mens tiltalte hadde forklart seg kortfattet, uten detaljer og i flere tilfeller også forklart seg motstridende.

4.3 Engelsk rett

I den engelske Sexual offences Act (SOA) fra 2003 er samtykke det konstituerende element i gjerningsbeskrivelsen for voldtekt. I section 1er voldtekt definert på følgende vis:

(1) A person (A) commits an offence if—

(a) he intentionally penetrates the vagina, anus or mouth of another person (B) with his penis,

(b) B does not consent to the penetration, and

(c) A does not reasonably believe that B consents.

---

¹³⁷ NJA 2019 s. 668 avsnitt 15 og 16.

¹³⁸ NJA 2019 s. 668 avsnitt 15 og 16.

Etter Section 1 kan voldtekt kun begås av menn da anvendelse av bestemmelsen fordrer penetrasjon med penis. Loven er imidlertid supplert med egne straffebud for «Assault by penetration» og «Sexual assault» jf. section 2 og 3 som gjelder henholdsvis penetrasjon ved bruk av fingre eller gjenstander, og andre seksuelle handlinger som for eksempel munn mot kjønnsorgan.¹³⁹ De tre bestemmelsene inneholder ellers de samme vilkårene for straffeansvar. Den følgende redegjørelsen vil bruke Section 1 for å illustrere innholdet og den rettslige konstruksjonen i SOA.

Samtykke i lovens forstand negeres av omstendigheter som oppstilt i sections 75 og 76 om «evidential and conclusive presumptions about consent». Et av alternativene nevnt her må være oppfylt for at det kan være tale om voldtekt. Manglende samtykke er i så måte ikke et selvstendig vilkår for voldtekt etter SOA. Omstendigheter nevnt i section 75 er vold, trusler om straffbar handling, bevisstløs tilstand, psykisk sykdom, frihetsberøvelse eller inntakelse av substans som passiviserer fornærmede. Tiltalte kan imidlertid føre bevis for at fornærmede samtykket til handlingen.

Dersom det foreligger omstendigheter som nevnt i section 76 kan det imidlertid automatisk legges til grunn at fornærmede ikke samtykket til penetrasjonen, og at tiltalte skjønnte at førstnevnte ikke samtykket. Section 76 gjelder i tilfeller der a) tiltalte lurer fornærmede til å tro at den seksuelle handlingen har et legitimt formål, eller b) der tiltalte villeder fornærmede ved å etterligne en person som han eller hun kjenner personlig. Et eksempel på omstendigheter beskrevet i section 76 (2) a) er hvor tiltalte lurer fornærmede til å tro at vaginale undersøkelser er nødvendig av medisinske årsaker når handlingen egentlig er ment å tilfredsstille egne seksuelle behov.¹⁴⁰ Alternativ b) gjelder personforveksling der tiltalte for eksempel utgir seg for å være fornærmedes kjæreste eller seksualpartner.¹⁴¹ Section 1 oppstiller videre et krav om at gjerningspersonens oppfatning av samtykket til fornærmede må være «reasonable» for å ikke havne i straffeansvar. Hvorvidt oppfatningen er «reasonable» beror blant annet på hvorvidt gjerningspersonen har forsøkt å forsikre seg om at fornærmede samtykket jf. section 1 (2).

---

¹³⁹ Sexual Offences Act section 78.

¹⁴⁰ Explanatory notes for section 76 note 143.

¹⁴¹ Explanatory notes for section 76 note 143.

4.4 Resultatene fra komparasjonen

Gjennomgangen av voldtektsreguleringen i Sverige viser at manglende frivillighet som vilkår fanger opp de typetilfellene som i dag faller utenfor strl. § 291 herunder personforveksling, verbal motsettelse og passivitet. Ved å beholde de samtykkenegerende omstendighetene får frivillighetsvilkåret videre et preg av å være et tilleggsalternativ eller en sikkerhetsventil for overgrep som ikke innebærer vold, truende atferd eller utnyttelse av hjelpsløstilstand. Å skape klare rammer for frivillighetsvilkårets innhold viser seg imidlertid vanskelig, og heller ikke ønskelig ifølge lovgiver.¹⁴² Både forarbeidsuttalelser og rettspraksis tyder på at vurderingen av om en person har deltatt frivillig er utpreget situasjonsbasert, og i stor grad opp til hver enkelt dommers normative skjønn.¹⁴³ Om for eksempel passivitet skal tolkes som frivillighet eller mangel på dette beror på en helthetsvurdering av situasjonen. Skillet mellom straffbare og straffrie handlinger fremstår dermed uklart sammenlignet med strl. § 291.

Videre har Sverige i forbindelse med lovendringen modifisert samtykkebegrepet som ellers gjelder både i svensk og norsk rett. Bestemmelsens forarbeider og rettspraksis tyder på at innsikt i relevante forhold og bristende forutsetninger ikke er relevant for frivillighetsvilkåret så fremt de ikke har direkte betydning for utøvelse av den kroppslige selvbestemmelsesretten. Begrunnelsen for at to personer har seksuell omgang er derfor uten betydning så lenge de har utøvd sin kroppslige og seksuelle autonomi. Det er heller ikke et krav om at samtykket må være avgitt. Det er gode grunner for at samtykkebegrepet må modifiseres dersom en skal satse på et frivillighetsbasert voldtektsstraffebud i Norge. Det kan for eksempel ikke være tale om voldtekt selv om formålet med den seksuelle omgangen er å bli gravid, men motparten unngår å informere om at han er steril til tross for at det vil være ytterst relevant for å ta et informert valg. En kan ta til ordet for at en slik forståelse av samtykkebegrepet allerede ligger til grunn for vurderingen av om det foreligger voldtekt etter § 291. Dersom en person deltar i voldelig sex under forutsetning om at partene skal gifte seg, vil samtykket fortsatt være gyldig etter norsk lov. Vi har imidlertid ikke forsøkt å definere hva som ligger i begrepet, slik de nå har gjort i Sverige. Det kan imidlertid argumenteres for at de til tross for innsatsen ikke har lyktes med å presist definere innholdet i frivillighetsvilkåret.

---

¹⁴² Prop. 2017/18:177 s. 30.

¹⁴³ NJA 2019 s. 668, Prop. 2017/18:177 s. 30.

Redegjørelsen av engelsk rettsstilstand viser at til tross for at ordet «consent» er et hovedvilkår i section 1, er regelen bygget opp på tilnærmet lik måte som strl. § 291, ved at det må foreligge en samtykkenegerende omstendighet i tillegg til manglende samtykke. Det kan likevel påpekes to forskjeller som medfører at Sexual offences Act har et større nedslagsfelt enn strl. § 291, og dermed har en videre negasjonskatalog. Den mest åpenbare er at section 76 kriminaliserer villfarelsetilfeller som beskrevet ovenfor i denne fremstillingen i de tilfeller hvor fornærmede i kraft av sin selvbestemmelsesrett ikke får mulighet til å ta stilling til den fysiske kroppen hun eller han har seksuell omgang med.¹⁴⁴ Den andre forskjellen er at i tilfeller der fornærmede er ruset eller psykisk ustabil vil vurderingen ta utgangspunkt i hvorvidt fornærmede samtykket til handlingen, ikke hvorvidt hun eller han var i stand til å motsette seg den.¹⁴⁵ SOA sin voldtektsdefinisjon omfatter kun penispenetrasjon til forskjell fra § 291 som omfatter et større spekter av seksuelle handlinger. Section 1 har dermed en snevrere rekkevidde.

Komparasjonen viser videre at svensk og engelsk voldtektslovgivning stiller strengere og mer normative krav til den initiativtakende part enn det som følger av strl. § 291 ved å stille krav til hvorvidt personen har forsikret seg om at den andre parten deltok frivillig.¹⁴⁶ Flere teoretikere argumenterer på sin side at det må forventes at den mottakende part ytrer sin vilje, noe som også reflekteres i det norske straffebudet.¹⁴⁷ Det er altså delte meninger om hvor ansvaret for å påse at sex utøves frivillig skal ligge i et strafferettslig perspektiv.

---

¹⁴⁴ Se punkt 2.2.1-2.2.3

¹⁴⁵ Straffeloven § 291

¹⁴⁶ Prop. 2017/18:177 s. 32, Sexual offences Act section 1, 2 og 3.

¹⁴⁷ Jacobsen (2019) s. 315, Hörnle (2017) s. 8.

5 Konfrontasjon av norsk rett

5.1 Bakteppe for diskusjonen

Målet med redegjørelsen ovenfor var å gi eksempler på hvordan en eventuell norsk lovendring kan materialisere seg gjennom to ulike måter å bygge opp regelverk som straffer voldtekt. I dette kapittelet vil jeg gå over til å diskutere fordeler og utfordringer ved de to rettslige konstruksjonene. Den ultimate målsettingen er at bestemmelsene om seksuallovbrudd skal gi en effektiv beskyttelse mot seksuelle overgrep, og at regelverket skal reflektere så lang det går at all seksuell kontakt mellom mennesker skal være basert på frivillighet.¹⁴⁸ Dette er det grunnleggende normative utgangspunktet for fremstillingen.

Det er imidlertid ikke de eneste verdiene som må hensyn tas ved utforming at en strafferettslig bestemmelse som § 291. Forutberegnelighet er et bærende hensyn på strafferettens område, og krever at straffebudene er utformet på en slik måte at det kommer klart fram hvilke handlinger en kan bli straffet for.¹⁴⁹ Målet om manglende frivillighet som premiss for voldtekt og kravet til forutberegnelighet blir de to sentrale verdiene og bakteppet for den videre diskusjonen.

5.1.1 Normativt perspektiv

Strafferetten har mange funksjoner, og en av dem er å fastsette hvilke handlinger samfunnet ikke aksepterer. Dette er ikke bare for å klarlegge hvilke handlinger som kan straffes, men også å reflektere hvilke handlingsnormer vi som samfunn burde leve etter. Strafferetten har dermed en viktig normativ funksjon. Voldtektsstraffebudet bør dermed reflektere hvor skillet mellom sex og voldtekt går. Dagens § 291 definerer voldtekt gjennom å oppstille omstendigheter som utelukker samtykke, noe som gir uttrykk for at en person er tilgjengelig for andre så fremst slike omstendigheter ikke foreligger. En kan spørre seg om et slikt fokus bidrar til å holde liv i utdaterte holdninger.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 219.

¹⁴⁹ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 64.

¹⁵⁰ Leijonhufvud (2008) s. 63

Som tidligere drøftet argumenteres det i denne fremstillingen for at frivillighet er en helt sentral del av seksuell kontakt mellom mennesker, og at mangel på nettopp frivillighet er det som utgjør kjernen av hvorfor voldtekt bør straffes. Det er opplevelsen av at de mest private, intime og integritetsnære delene av deg blir brukt for å tilfredsstille en annens behov helt uten respekt for selvbestemmelsesretten du har som menneske, og ikke først og fremst fysisk tvang som utgjør straffeverdigheten av voldtekt.¹⁵¹ Det kan derfor argumenteres for at manglende frivillighet som vilkår i § 291 vil gi det mest tydelige signalet om hvordan vi kan opptre overfor hverandre i seksuelle situasjoner, og hva som faktisk skiller voldtekt fra sex.

5.1.2 Forutberegnelighet og klarhet – rettsikkerhet for gjerningspersonen

At manglende frivillighet kommer tydelig frem som premiss for voldtekt er sympatisk og riktig i et normativt perspektiv på seksuelle relasjoner. I et rettsdogmatisk perspektiv gjør dette utgangspunktet imidlertid det utfordrende å trekke opp grenser som vil møte kravet til klarhet og forutberegnelighet som strafferetten krever.¹⁵² Det virker i stor grad vilkårlig hvilke momenter som kan trekkes inn i den rettslige vurderingen av hvorvidt en person har vært frivillig deltakende. Det blir dermed i all hovedsak opp til hver enkelt dommer å vurdere ut ifra sitt skjønn om den seksuelle omgangen har skjedd med samtykke fra begge parter.

Den tidligere nevnte lagmannsrettsdommen er illustrerende for denne problematikken. I LF-2018-76465 ble en 70 år gammel mann dømt for å ha «fingret» en kvinne i nær familierelasjon uten hennes samtykke. En av anførselene til tiltalte var at fornærmede hadde flyttet bena sine for å lage bedre plass for hånda hans etter at han hadde stukket sine fingre ned i trusen hennes, og at hun dermed hadde samtykket.¹⁵³ Retten mente på sin side at dette ikke ga uttrykk for samtykke fra hennes side i lys av øvrige omstendigheter. Dommen viser hvor individuell vurderingen av frivillighet blir i hver enkelt sak. I et annet typetilfelle kunne en slik handling som fornærmede her utførte være et avgjørende argument for at hun i motsetning til LF-2018-76465 faktisk samtykket til handlingen. Et spørsmål som dermed melder seg er om initiativtakeren til seksuell omgang blir satt i en uakseptabel utsatt posisjon dersom manglende frivillighet innføres som vilkår i § 291.

---

¹⁵¹ Asp (2010) s. 44.

¹⁵² Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 64.

¹⁵³ LF-2018-76465

Redegjørelsen av svensk rettstilstand viser at dommere i svenske rettsaler må i tillegg til å ta stilling til omstendighetene rundt situasjonen og partenes relasjon tolke hver ordutveksling, hver subtile kroppslige disposisjon som for eksempel om fornærmede snudde seg mot tiltalte eller om hun la en arm over sengen på en sånn eller slik måte for å kunne vurdere hvorvidt handlingen var frivillig.¹⁵⁴ Som lagrådet reiste bekymring for i forkant av lovendringen vil omstendighetene som gir grunnlag for straffeansvar først blir klarlagt etter at den eventuelle overtredelsen er begått.¹⁵⁵

I prop 2017/18 uttalte lagrådet at det ut ifra lovteksten ikke er mulig å forutse hvilke tilfeller som gir grunnlag for straffeansvar.¹⁵⁶ På generelt grunnlag er dette et viktig argument for at en samtykkebasert voldtektslovgivning medfører en rettstilstand som svekker forutberegneligheten til innbyggerne på et rettsområde som er så inngripende overfor den enkelte at det ikke kan aksepteres. Et forutberegnelig strafferettssystem er grunnleggende for å sikre rettssikkerheten til innbyggerne.¹⁵⁷ Det motsatte vil være i strid med grunnloven.¹⁵⁸ Det skal derfor utvises særlig forsiktighet med å underspille disse hensynene på strafferettens område.

Utvidet bruk av samtykkenegerende omstendigheter vil som et alternativ til samtykkebasert lovgivning kunne bøte på denne utfordringen. En slik utvidelse som Sexual offences Act er et eksempel på vil i større grad kunne tydeliggjøre hvilke handlinger som er straffbare før handlingen blir begått, samtidig som flere typer av ufrivillig sex ville rammes av straffebudet. På denne måten ville forutberegnelighetshensynet bli bedre ivaretatt. For eksempel kunne det vært inntatt et punkt d) som fastsatte forbud mot å skaffe seg seksuell omgang med en som utvetydig har motsatt seg den seksuelle omgangen ved ord eller handling, og et punkt e) som fastsatte forbud mot å skaffe seg seksuell omgang ved å utgi seg for å være en person fornærmede kjenner personlig. En slik løsning ville avhjulpet noen av hullene vi ser i § 291 i

---

¹⁵⁴ NJA 2019 s. 668 avsnitt 30 og 34.

¹⁵⁵ Prop. 2017/18:177 s. 132

¹⁵⁶ Prop. 2017/18:177 s. 132.

¹⁵⁷ Gröning, Husabø og Jacobsen (2016) s. 64.

¹⁵⁸ Grunnloven § 96.

dag. Det vil imidlertid være vanskelig å fange opp like mange tilfeller av ufrivillig sex som en samtykkebasert lovgivning vil kunne gjøre.

Det er på den andre siden et viktig poeng at det allerede subsumeres seksuell omgang uten samtykke under § 297 i norske rettssaler i dag.¹⁵⁹ Retten foretar altså allerede vurderingen departementet og lovgiver har konkludert med at ikke bør innføres i § 291 nettopp fordi de mente at et samtykkevilkår vil være uheldig.¹⁶⁰ Begrunnelsen for standpunktet knyttet seg særlig til at det ikke ble vurdert at en endring av lovteksten ville medføre en endring av gjeldende rett.¹⁶¹ Flertallet uttalte i innst. 188 (2017-2018) at det i tillegg «er en fare for at endringer og justeringer i en straffebestemmelse kan lede til utilsiktede konsekvenser og nye fortolkninger som ikke har vært lovgivers intensjon» jf. s. 2. Det er imidlertid ingen innvendinger mot å bruke § 297 ved seksuell omgang uten samtykke, som i realiteten innebærer at retten utfører den samme vurderingen som det argumenteres mot.¹⁶² Det er etter mitt syn påfallende at vi da ikke kan tillate den samme vurderingen etter § 291.

En utfordring som oppstår uavhengig av løsning er at et endret voldtektsstraffebud vil inneholde et betydelig større spekter av seksuelle krenkelser hvor klanderverdigheten av handlingene vil variere i enda større grad enn det allerede gjør. Å fastsette en strafferamme for eksempel vil dermed bli utfordrende, særlig med tanke på den nåværende minstestrafen ved voldtekt til samleie jf. strl. § 292. En mulig løsning kan være å ha et straffebud tilsvarende § 293 for «mindre grov voldtekt» eller «mindre alvorlig voldtekt». En ytterligere utfordring blir å plassere de ulike handlingene i de riktige kategoriene ut ifra karakteren og klanderverdigheten av handlingen. Et spørsmål som oppstår i den forbindelse er hva som skiller en mindre grov voldtekt fra en ordinær voldtekt. Det er ikke rom for å drøfte spørsmålet nærmere i denne fremstillingen.

---

¹⁵⁹ Se eks. LA-2021-91046 og LF-2018-76465.

¹⁶⁰ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009), Innst.188 S (2017-2018).

¹⁶¹ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s 221.

¹⁶² Innst.188 S (2017-2018) s. 2, Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s 221

5.1.3 Rettssikkerhet for fornærmede

I Fremstillingen argumenteres det for at det er behov for endring av § 291 for å øke rettssikkerheten til voldtektsofre i Norge. Tiden er moden for å anerkjenne seksuelle overgrep som ikke omfatter vold, trusler eller utnyttelse av hjelpeløstilstand. I 89 % av anmeldte voldtekter i Norge i dag er kvinner fornærmede.¹⁶³ Problematikken har dermed også et betydelig likestillingsperspektiv som vi må ta på alvor. Et tydelig signal om hvor grensen mellom sex og overgrep går er et steg på veien. Det viktigste må likevel være hvilken rettslig løsning som i realiteten gir høyest rettssikkerhet for voldtektsofre.

Sist gang et samtykkevilkår ble vurdert innført i § 291 argumenterte departementet for at en slik regulering ikke ville medføre en endring i gjeldende rett.¹⁶⁴ Redegjørelsen av bruken av § 297 ved seksuell omgang har imidlertid vist det motsatte.¹⁶⁵ Disse tilfellene er i kjernen av hvilke tilfeller § 291 kunne ha rammet dersom et samtykkevilkår ble innført. Det er likevel klart at en samtykkeregulering ikke vil være noen kur for å øke antallet fellende dommer. Beviskravet vil fortsette å skape problemer ved etterforskning og rettsforfølgelse av seksualforbrytelser fordi det ofte vil være ord mot ord.

Manglende frivillighet som vilkår vil imidlertid kunne bidra til å gi anmeldte voldtektssaker en bedre start ved etterforskningsstadiet, som er et av fem innsatsområder i regjeringens handlingsplan mot voldtekt.¹⁶⁶ Sakene vil ikke bli stemplet som «intet straffbart forhold», og politiet vil kunne innhente forklaringer fra partene, vitner og andre bevis tidlig i saken. Dette vil også kunne bidra til at flere ofre tør å anmelde, fordi de oftere vil kunne få følelsen av å bli hørt. Dagens omfattende bruk av digitale midler gjør videre at både sms, Snapchat, bilder, videofilmer og andre mobilspor er viktige bevismidler og kan i flere tilfeller bidra til fellende dommer. Bevisproblematikken er etter mitt syn et svakt argument for å ikke sikre at vi har adgang til å domfelle ufrivillig sex som voldtekt der dette kan bevises utover enhver rimelig tvil.

---

¹⁶³ <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf>, s. 19 [nedlastet 28.04.22]

¹⁶⁴ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s 221.

¹⁶⁵ Se punkt 3.5.

¹⁶⁶ Handlingsplan mot voldtekt (2019-2022) s. 7

Som tidligere nevnt var et av argumentene mot å innføre en samtykkebasert lovregulering at det ville føre til et større fokus på offerets handlemåte før og under den seksuelle omgangen, og at dette kunne bidra til å svekke rettsvernet til voldtekts ofre.¹⁶⁷ Det er klart at lovreguleringen som Sverige har innført vil medføre at fornærmedes opptreden blir en sentral del av vurderingen om personen deltok frivillig i den seksuelle omgangen. At et økt fokus på fornærmede kan oppleves som en tilleggsbelastning er ikke vanskelig å se for seg. Det kan dermed være god grunn til å beholde de samtykkeutelukkende omstendighetene, slik at frivillighetsvilkåret kun kommer på spissen i de tilfeller hvor ingen slike omstendigheter foreligger. Det kan argumenteres for at det er mer belastende for offeret at overgrepet blir stemplet som «ikke straffbart», enn at retten må vurdere fornærmedes opptreden i de aktuelle tilfellene.

---

¹⁶⁷ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 221.

6 Konklusjon

Diskusjonen har først og fremst vist at det ikke finnes en enkel løsning på hvordan lovverket bør utformes for å styrke vernet mot voldtekt. Begge de rettslige konstruksjonene som er redegjort for har svakheter. Ved innføring av en frivillighetsbasert voldtektregulering vil definisjons - og avgrensingsproblematikken være fremtredende, noe som utfordrer forutberegnelighetshensynet. På den andre siden vil en utvidelse av negasjonskatalogen til dagens § 291 innebære at vi går av glipp av en betydningsfull mulighet til å oppstille et tydelig skille mellom sex og voldtekt, samtidig som færre typetilfeller vil rammes av bestemmelsen.

Et sentralt argument i debatten har vært at et frivillighetsbasert voldtektsstraffebud vil gi et for vidtgående og upresist nedslagsfelt. Jeg stiller meg imidlertid spørrende til at frivillighet som vilkår i realiteten vil bidra til en mer uklar rettstilstand enn den vi har i dag. Dette særlig sett i lys av at samtykkebegrepet allerede har en sentral plass i vurderingen av om en voldtekt er begått, men også fordi seksuell omgang uten samtykke allerede subsumeres under § 297. I tillegg vil et frivillighetsvilkår først og fremst fungere som en sikkerhetsventil der det kan bevises at frivillighet ikke forelå, som for eksempel ved konsis og gjentakende verbal motsettelse, men at det ikke ble utøvd vold, truende atferd eller utnyttelse av en hjelpesløstilstand. En slik løsning vil videre bidra til å skape nordisk rettsenhet på området nå som både Sverige og Danmark har innført samtykkebasert voldtektslovgivning.¹⁶⁸ Rettsenhet blant de nordiske landene synes å være en verdi som departementet vektla i sin konklusjon i 2008.¹⁶⁹ Basert på de overnevnte argumentene vil et frivillighetsbasert voldtektsstraffebud være den riktige løsningen for Norge.

Løsningen er imidlertid ikke åpenbar. Mange hensyn og verdier skal veies mot hverandre, og store strukturelle endringer må til for å skape en helhetlig, effektiv og rettferdig voldtektslovgivning. Videre vil en eventuell endring av voldtektsstraffebudet kreve en bredere og grundigere diskusjon enn det er rom for her. Det er etter mitt syn likevel en vei Norge må ta for å vise vilje til å styrke rettsikkerheten til voldtekts ofre. Samtidig er det grunn til å understreke at en lovendring er langt fra å tilby noen helhetlig løsning på

---

¹⁶⁸ SFS 2018:618, LOV nr 2208 af 29/12/2020, LBK nr 1851 af 20/09/2021.

¹⁶⁹ Ot.prp.nr. 22 (2008-2009) s. 221.

voldtektsproblematikken. Fra 2011 til 2019 var 38-48% av alle anmeldte voldtekter festrelaterte, hvor både anmeldte og fornærmede i de fleste sakene var mellom 16-22 år.¹⁷⁰ Å bygge gode holdninger blant barn og ungdom fra skolealder synes derfor å være et særdeles viktig tiltak for å bedre situasjonen i Norge. De store mørketallene tyder videre på at det kreves en innsats for å skape økt trygghet rundt anmeldelses- og etterforskningsprosessen slik at flere tør å anmelde. For øvrig synes det nyttig å styrke kompetansen om reaksjonsmønstrene til personer som får sine innerste intime grenser overskredet mot sin vilje. Dette vil være et viktig bidrag til økt forståelse for voldtekt som fenomen i rettsapparatet. Et voldtektsstraffebud basert på frivillighet vil likevel være et første steg mot en bedret voldtektssituasjon i Norge.

---

¹⁷⁰ <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf>, s. 12-13 [nedlastet 28.04.22 kl. 09.14]

Litteraturliste

Lover

Gjeldende norske lover

- Kongeriket Norges Grunnlov, 17.mai 1814 (Grunnloven)
- Lov om endring i straffeloven, 11 august 2000 nr. 76 (seksuallovbrudd)
- Lov om straff, 20 mai 2005 nr. 28 (straffeloven)

Opphevede norske lover

- Almindelig borgelig straffelov, 22. mai 1902 nr. 10 (straffeloven av 1902)

Lovforarbeider og andre offentlige publikasjoner

Innst. 301 S (2016-2017)

Innstilling fra justiskomiteen om Samtykke til ratifikasjon av Europarådets konvensjon av 11. mai 2011 om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.

Innst. 188 S (2017-2018)

Innstilling fra justiskomiteen om Representantforslag fra stortingsrepresentantene Petter Eide, Kari Elisabeth Kaski, Nicholas Wilkinson og Karin Andersen om endringer i

straffeloven med sikte på at voldtekt blir definert som seksuell omgang uten oppriktig samtykke.

NOU 1997:23

Seksuallovbrudd – Straffelovkomisjonens delutredning VI.

NOU 2008: 4

Fra ord til handling – Bekjempelse av voldtekt krever handling.

Ot.prp. nr. 28 (1999-2000)

Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd).

Ot.prp. nr. 22 (2008-2009)

Om lov om endringer i straffeloven 20.mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutføring av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

Prop. 66 S (2016-2017)

Samtykke til ratifikasjon av Europarådets konvensjon av 11. mai 2011 om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.

Handlingsplan mot voldtekt

Justis- og beredskapsdepartementet, Handlingsplan mot voldtekt (2019-2022).

Riksadvokaten (2022)

Rundskriv nr. 1/2022: Mål og prioriteringer for straffesaksbehandlingen i 2022 – politiet og statsadvokatene.

Hurdalsplattformen

For en regjering utgått fra Arbeiderpartiet og
Senterpartiet 2021-2025.

Rettspraksis

Høyesterett

- Rt. 1951 s. 726
- Rt. 1961 s. 547
- Rt. 1982 s. 578
- Rt. 1983 s. 1345
- Rt. 1986 s. 794
- Rt. 1989 s. 979
- Rt. 1990 s. 760
- Rt. 1993 s. 1302
- Rt. 1993 s. 969
- Rt. 2000 s. 800
- Rt. 2002 s. 897
- Rt. 2002 s. 1288
- Rt. 2003 s. 495
- Rt. 2003 s. 687
- Rt. 2003 s. 1455
- Rt. 2004 s. 252
- Rt. 2004 s. 357
- Rt. 2006 s. 1392
- Rt. 2012 s. 60
- Rt. 2014 s. 459
- HR-2017-968-A
- HR-2017-1282-A
- HR-2018-568-A
- HR-2020-587-U
- HR-2021-1438-A

Lagmannsretten

- LE-1997-303
- LG-2017-97435
- LF-2018-76465
- LA-2021-91046

Internasjonale konvensjoner og dokumenter

EMK

- Konvensjonen 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettigheter og de grunnleggende friheter (EMK).

SP

- FNs konvensjon 16. Desember 1966 om sivile og politiske rettigheter (SP).

Istanbul-konvensjonen

- Europarådets konvensjon 1. august 2014 om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner i nære relasjoner CETS 210 (Istanbul-konvensjonen).

CEDAW/C/NOR/CO/8

- United Nations Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Woman – para 24 b).

CRC/C/NOR/CO/5-6

- Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of Norway (4 July 2018) punkt 17 b).

CETS 210 (2011)

- Explanatory Report to Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (11 May 2011).

Rettspraksis fra internasjonale og utenlandske domstoler

- *M. C mot Bulgaria* nr. 39272/98, ECHR 2003
- RH-2019-25 [Sverige]
- NJA 2019 s. 668 [Sverige]

Utenlandske lover

- Brottsbalken (BrB) SFS 1962:700 [Sverige]
- LBK nr. 1156 af 20/09/2018 [Danmark]
- Sexual offences Act 2003 (c 42) [England]

Utenlandske lovforarbeider og offentlige dokument

- Prop. 2017/18:177 Regeringens proposition 2017/18:177. En ny seksualbrottslagstiftning bygd på frivillighet.

- SOU 2016:60 Ett starkare skydd för den sexuella integriteten: Betänkande av 2014 års sexualbrottskommitté
- SFS 2018:618 (En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet) [Sverige]
- LOV nr 2208 af 29/12/2020, LBK nr 1851 af 20/09/2021. [Darmark]

Litteratur

Andenæs, Johs., Rieber-Mohn, Georg Fr. og Sæther, Knut Erik.

- *Alminnelig strafferett*, 6.utgave (Oslo, 2016).

Asp, Petter.

- *Sex och samtycke* (Uppsala, 2010).

Bratholm, Anders og Matningsdal, Magnus.

- *Straffeloven, Kommentarutgave-anden del. Forbrydelser* (Oslo, 1995).

Gröning, Linda, Husabø, Erling Johannes og Jacobsen, Jørn.

- *Frihet, forbrytelse og straff. En systematisk fremstilling av norsk strafferett* (Bergen 2016).

Hörnle, Tatjana.

- *Sexual Consent (May 1, 2017). Forthcoming, Routledge Handbook of the Ethics of Consent*, (2018), s. 1-18.

Høgberg, Benedikte Moltumyr og Salomonsen, Torunn.

- «Voldtektslovgivning på ville veier? – straffeloven § 192» *Tidskrift for Strafferett* 10, 3 (2013) s. 211-253.

Jacobsen, Jørn.

- *Valdtektsstraffebudet – gjeldende rett og spørsmålet om reform* (Bergen, 2019).

Jacobsen, Jørn og Aasen, Henriette Sinding.

- «Når mangler et samtykke? - utfordringer knyttet til et samtykkebasert voldtektsstraffebud» (Bergen, 2019).

Lasson, Peder Carl.

- *Haandbog i Criminalretten, Den specielle deel, I. Om forbrydelser mod det Offentlige* (Cristiania, 1849).

Leijonhufvud, Madeleine.

- *Samtyckeutredningen – Lagskydd för den sexuella integriteten* (Stockholm, 2008).

Matningsdal, Magnus.

- *Straffeloven, De straffbare handlingene – kommentarutgave* (Oslo, 2017)
- *Norsk spesiell strafferett, 2. utgave* (Bergen, 2016).

Möller, Anna, Söndergaard, Hans Petter og Helström, Lotti.

- «Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post traumatic stress disorder and severe depression”, *Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavia* 96, 8 (2017) s. 932-938.

Nygaard, Nils.

- *Rettsgrunnlag og standpunkt, 2. Utg.* (Bergen, 2004).

Thoresen, Siri og Hjemdal, Ole Kristian.

- *Vold og voldtekt i Norge – en nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress AS, Rapport nr. 1/2014.

Andre kilder

Amnesty International. *Samtykkelov*.

- <https://amnesty.no/voldtekt/samtykkelov> [sist sjekket 29.04.22].

Politidirektoratet. *STRASAK-rapporten. Anmeldt kriminalitet og politiets straffesaksbehandling*.

- <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/strasak/2021/anmeldt-kriminalitet-strasak-2021.pdf> s. 18 [sist sjekket 06.05.22].

Kripos. *Voldtektssituasjonen i Norge 2019*.

- <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/voldtektssituasjonen-i-norge-2019.pdf>, [sist sjekket 06.05.22].

Store norske leksikon. *Metoo*

- <https://snl.no/metoo> [sist sjekket 06.05.22].

Store norske leksikon. *Frykt*

- <https://snl.no/frykt> [sist sjekket 06.05.22].

